

मानव सभ्यता



लेखिका
माधवी अनागतिका

मानव सभ्यता

२०५७ साल



लेखिका

माधवी अ.

प्रधानाध्यापिका

यशोधरा बौद्ध माध्यमिक विद्यालय

ल.पु. थैना

फोन नं. ५२१४३५

प्रकाशक :

माधवी गुरुमां
(सुनन्दाराम)

प्रथम संस्करण : २०००

विक्रम संम्बत : २०५७

मूल्य रु. २७/- Dhamma.Digital

मुद्रक तथा कम्प्युटर :

ज्वजलपा अफसेट प्रेस

ल.पु, लगनखेल

फोन नं. ५३१५७५

अनन्त गुण भएको आमा
लक्ष्मीमाया श्राव्यलाई
समर्पित गर्दछु ।

भूमिका

विद्यार्थीहरूले यस किताबमा भएको सबै पाठ पढेर आफूलाई जीवन सफल बनाउन विशेष ज्ञान लिन सक्नुपर्छ । सारज्ञान छान्नु पर्छ ।

कुखुरालाई हेरा दिंदा केही महत्व हुंदैन, त्यस्तै यो किताब पढेर पढाइ सकेपछि किताबमा नै छोड्ने होइन । सार ज्ञान सबै आफ्नो मनमा र मस्तिक भित्र शिलालेख कोरी राख्नुपर्छ ।

सज्जनले सारज्ञान मात्र लिन्छ । मुखले भिङ्गाले जस्तो दुर्गुण मात्र लिने खोज्दछ । सारज्ञान लिन सक्ने मात्र विद्वान बन्दछ । संसारमा विद्वानजन दुर्लभ हुन्छ । मुख मात्र जताततै छन् । यस्तो सारज्ञान लिएर हामी बुद्धिमानि, प्रज्ञावान, सज्जन बन्न सक्नुपर्छ ।

लेखकको दुई शब्द -

यो किताब “शिष्टाचार” नाम गरेको किताबको आधार र सहायता लिइ लेखेको किताब हो । यस किताबको नाम “मानव सभ्यता” हो । यो किताब हेरेर वा पढेर बालबालिकाको व्यवहारमा केही परिवर्तन आउने छ कि भनेर मैले रात रातमा लेखी विद्यार्थीहरू र पाठकहरूका समक्ष राखेको हो । यो किताब पढेर पाठकहरूलाई केही सभ्यता होस् भन्ने आशा गर्दै लेखेको हो । यसमा केही भूलचूक होला यसमा क्षमा याचना गर्दछु ।

यो कापी करेक्सन गरी दिनु भएका स्वर्गीय सुरेश रन्जितकारज्यू अचानक दुई तीनवटा कापी करेक्सन सिध्याएर आकस्मिक परलोक हुनु भयो । यसमा ठूलो दुःख लागेको छ । तर मैले प्रार्थना गर्दैछु कि वहाँ जता जन्म लिए पनि सुख शान्ति प्राप्त होस् केही दुःख नहोस् भन्ने कामनाका साथै दान धर्म पनि गर्दछु । साथमा धेरै धन्यवाद पनि छ । यदि वहाँ जिउँदो भएको भए मलाई धेरै सहयोग मिल्ने थियो । काल गतिको केही ठेगाना छैन । के गर्ने ?

त्यस पछि दुई कापी फेरी बाँकी भएको श्रीमती रमिला शाक्य थैना टोलमा बस्ने वहाँले दुई कापी करेक्सन गरिदिनु भएकोमा हार्दिक धन्यवाद गर्दछु ।

साथमा यो किताब छापी दिएको प्रेसलाई पनि धेरै धन्यवाद गर्दछु । साथमा किताब प्रकाशन गरिदिएको सुनन्दारामलाई पनि धन्यवाद छ ।



क्र.सं.	पृष्ठ
१. शिक्षा	२
२. त्रिरत्न बन्दना	३
३. बुद्ध पूजा	७
४. पूजा पाठ	९
५. पञ्चाङ्ग बन्दना	१०
६. बिन्ती	११
७. उभिएर दर्शन गर्नु पर्दा	१२
८. बाटो काट्ने	१४
९. सन्मुखमा जाँदा	१५
१०. विशेष रूपले मान्नु पर्ने ब्यक्तिहरु	१६
११. वार्तालाप	२०
१२. कुरा गर्नेमा समयको ख्याल	२२
१३. आदरपूर्वक वचन राख्ने	२४
१४. केटाकेटीहरुको सन्मुखमा	२८
१५. कहीं बाहिर जानु परेमा	३१
१६. हँसाई	३३
१७. निमन्त्रणा	३७
१८. नमस्कार	३८
१९. हात मिलाउनु	३९
२०. धन्यवाद	४१

२१. सफलताको अवस्थामा	४३
२२. दुःखीत अवस्थामा	४५
२३. बिरामी हेर्न जाँदा	४७
२४. संगै हिँड्ने बेलामा	४८
२५. हिँडाई र बसाई	४९
२६. जुत्ता फुकाल्ने र जुत्ता राख्ने तरिका	५१
२७. कुनै चीजवस्तु लिएर जाँदा पालन गर्नु पर्ने	५३
२८. कसैलाई भेट्न जाँदा पालन गर्नु पर्ने नियमहरू	५४
२९. समयमा नै भेटघाट	५५
३०. अन्हाएको काममा ज्ञान हुनु पर्ने कुराहरू	५६
३१. दिइदा थापेर लिने	५७
३२. बाटो देखाउँदा	५९
३३. बसमा यात्रा गर्दा	६०
३४. बाटोमा फोहोर नगर्ने	६१
३५. हात मुख धुँदा	६२
३६. खाना पिना गरिँदा	६३
३७. वस्त्र लाउँदा	६६
३८. समान दृष्टि	६९
३९. सुत्ने बेलामा	७१

पञ्चशील

यो मानव जीवनमा नभई नहुने एउटा साधारण रूपले बुद्धले गृहस्थीहरूलाई दिनु भएको अमूल्य शिक्षा हो । यसले जीवनको महत्व बढाई दिन्छ ।

ओकास द्वार तयेनं कतं सब्बं अपराधं खमथ मे भन्ते । (तीन पटक भन्ने)
अहं भन्ते तिसरणेन सह पञ्चशीलं धम्मं याचामि, अनुगगहं कत्वा शील देथ मे भन्ते ।

दुतियम्पि ततियम्पि(माथिको दो-याएर भन्ने)
नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स । (तीन पटक भन्ने)

बुद्धं शरणं गच्छामि ।

धम्मं शरणं गच्छामि ।

सघं शरणं गच्छामि ।

दुतियम्पि बुद्धं शरणं गच्छामि ।

दुतियम्पि धम्मं शरणं गच्छामि ।

दुतियम्पि सघं शरणं गच्छामि ।

ततियाम्पि बुद्धं शरणं गच्छामि ।

ततियाम्पि धम्मं शरणं गच्छामि ।

ततियाम्पि सघं शरणं गच्छामि ।

१. पाणाति पाता वेरमणी सिक्खापदं समाधियामि ।

२. अदिन्ना दाना वेरमणी सिक्खापदं समाधियामि ।

३. कामेसु मिच्छाचारा वेरमणी सिक्खापदं समाधियामि ।

४. मुसा वादा वेरमणी सिक्खापदं समाधियामि ।

५. सुरभिरय मज्जपमा दहाना वेरमणी सिक्खापदं समाधियामि ।

१. शिक्षा

१. यो पञ्चशील मध्येमा पहिलो शिक्षा हो । यो शिक्षा पालि गाथामा :
“पाणातिपाता वेरमणि सिक्खापदं समाधियामि ।”

यसको अर्थ हो - सानो कीरा फटेङ्गादेखि लिएर कुनै प्राणीलाई आफ्नो जीउ समान ठानी नमान्ने शिक्षा धारणा गरेको छु ।

२. अदिन्ना दाना वेरमणि सिक्खापदं समाधियामी ।

यसको अर्थ हो - कसैले केही पनि वस्तु चोरी नगरी लोभ लालच रहित भएर उदार मनले व्यवहार गर्नेछु भन्ने शिक्षा गरेको छु ।

३. कामेसु मिच्छाचारा वेरमणि सिक्खापदं समाधियामि ।

यसको अर्थ हो - नारी वा पुरुषले आफ्नो आमा बाले विवाह गरि दिएको पुरुष वा स्त्री बाहेक अरु कुनै व्यक्तिसंग व्यभिचार नगरिकन मित्रता र सद व्यवहार गर्नेछु भन्ने शिक्षा धारणा गरेको छु ।

४. मुसावाहा वेरमणि सिक्खापदं समाधियामी ।

यसको अर्थ हो - भूठोकुरा, कठोर वचन, चुकली गर्ने बानी, वेफ्यांकका कुरा नगरिकन सत्य वचन सहित सुमधुर वचन बोलिले व्यवहार गर्ने शिक्षा धारणा गरेको छु ।

५. सुरामे मज्जपमा दत्थाना वेरमणि सिक्खापदं समाधियामी ।

यसको अर्थ मादक पदार्थ, मद्यपान, मगज र स्वास्थ्यलाई हानी कारक हुने अर्थात् मगज गोलमाल गर्ने पदार्थ सेवन नगरी गम्भीर विचार गरेर बस्नेछु भनेर शिक्षा धारणा गरेको छु ।

उक्त पाँचौँ शिक्षा भगवान् बुद्धका उपदेशहरू हुन् । एक आपसमा मिलेर समाजमा एकताबद्ध भएर बस्नु पर्छ । राम्रो कामकाजमा एकले अर्कालाई सघाइदिनु मानवको धर्म हो तथा कर्तव्य पनि हो । यस धर्मलाई पालन गर्ने व्यक्तिको समाजमा आस्था र प्रतिष्ठा बढ्छ । उन्नतिको पथमा लम्किएको हुन्छ ।

२. त्रिरत्न बन्दना

त्रिरत्न भनेको :- बुद्ध, धर्म, संघ जनाउँदछ ।

क) बुद्ध बन्दना

इतिपिसो भगवा अरहं सम्मा सम्बुदो, विज्जा चरण सम्पन्नो, सुगतो, लोकविदु, अनुत्तरो पुरिस दम्म सारथि सत्था देव मनुस्सानं बुद्धो, भगवाति ।

भगवान् बुद्ध विश्वका शान्ति नायक, अरहं, सम्यक सम्बुद्ध हुनु हुन्छ । स्वयमले सम्पूर्ण ज्ञान लाभ गरी राग, द्वेष, मोह सम्पूर्ण क्लेशरूपी जरोलाई निर्मूल पारी निष्कलेशी भएर बुद्ध हुनु भयो । सम्पूर्ण लोकलाई यथार्थ जान्नु भएर समस्त धर्मलाई विशेष रूपले बुझ्नु भएर प्राणी मात्रलाई सभ्यताको शिक्षा दिनमा र दमन गर्नमा अद्वितीय पुरुष हुनुहुन्छ । उहाँ ब्रम्हादि देव र मनुष्यका गुरु हुनुहुन्छ । समस्त लोकका कल्याणकारी भगवान् बुद्धलाई अन्तर हृदयदेखि बन्दना गर्दछु ।

ख) धर्म बन्दना

धर्म - बुद्ध भगवानले करुणामय उपदेश दिनु भएकोलाई नै धर्म भनिन्छ ।

गाथा - स्वाक्खातो भगवता धम्मो, सन्दिट्टिको, अकलिको, एहि परिसको, औपनेटियको पच्चत वेदितस्वो विञ्जु हीति ।

भगवान बुद्धले उपदेश दिनु भएको बहुजन हित र बहुजन सुखको निमित्त हो । बुद्धको उपदेश आदिकल्याण मध्यकल्याण र अन्तमा कल्याण कारक धर्मलाई म सही ढंगले पालन गर्छु । उहाँको धर्मले समय नवित्तै फल दिनेछ । आएर हेर भनी देखाउनु हुनेछ । निर्वाणमा पुऱ्याउने, विद्वानहरु स्वयमले नै जानी बुझी अनुभव गर्न सकिने धर्मलाई बन्दना गर्दछु । सम्पूर्ण पापलाई बगाएर कुशललाई संचय गरी आफ्नो मनलाई शान्तपूर्वक वसमा राखेको धर्मलाई बन्दना गर्दछु ।

ग) संघ बन्दना

बुद्धले दिनु भएको उपदेशलाई पालना र आचरण गरी गृह त्याग गरेर भिक्षु भएकोलाई संघ भनिन्छ ।

गाथा - सुपटिपन्नो भगवतो सावक संघो उजुपटिपन्नो भगवतो सावकसंघो, त्रायपटिपन्नो भगवतो सावकसंघो, सामीची पटिपन्नो भगवतो सावकसंघो, यदिदं चत्तारि पुरिस युगानि अद पुरिस पुग्गला एस भगवतो सावकसंघो आहुनेथ्य पाहुनेयो दक्खिनेय अन्जलिकरनियो अनुत्तर पुनयखेतं लोकसारथी ।

भगवान् बुद्धले दिनुभएको उपदेशलाई सरलतापूर्वक आचरण गरी, निर्वाण मार्गमा लाग्नु भएका, आदर सत्कार गर्न योग्य भएका, अष्ट आर्य पुद्गल श्रावक संघहरूलाई आव्हान गर्न योग्य, अतिथि, पाहुना सत्कार गर्न योग्य, निर्वाणको आकांक्षाले दिएको दान, सत्कारलाई ग्रहण गरी लिन योग्य हुनु भएका संघलाई नमस्कार आदर भाव गर्न योग्य हुनु भएका अतिउत्तम पुण्यक्षेत्र हुनु भएका बुद्धका श्रावक शिष्यहरू हुनुहुन्छ । उहाँहरूलाई बन्दना गर्दछु ।

भगवान् बुद्धका श्रावक संघहरू शीला चरणले सम्पन्न हुनु भएका सम्मुति संघलाई पनि गौरवपूर्वक दान प्रदान गर्दछु । गौरवको दृष्टिले हेर्छु, उहाँहरूको वचनबाट प्रकट भएका धर्मज्ञानको शिक्षालाई हृदयदेखि पालना गर्छु ।

भगवान् बुद्धले दिनु भएको उपदेशलाई पालन गरिरहेका श्रावक संघलाई बन्दना गर्दछु ।

संघ कसलाई भनिन्छ ?

जुन मानिस गृहस्थी भाव त्याग गरी निष्क्रम भई आफ्नो घर र

सम्पत्ति त्यागेर सन्यासी जीवन धारण गरी धर्माचरण गरेर विहारमा बस्नेलाई संघ भनिन्छ ।

उनीहरूका काम -

उनीहरूले बिहान बेलुका बुद्धले दिनु भएको उपदेश स्तोत्र आदि पाठ, पूजा, ध्यान गरिनु आदि हुन्छ । धर्मशास्त्र अध्ययन गरिरहन्छ र अरु गृहस्थ जीवनमा बसिरहेका उपासक उपासिकाहरूलाई मनमा शान्ति हुने गरी उपदेश दिई मानिसहरूको जीवन मूल्यवान बनाइदिन्छ । जीवन सार्थक बनाइदिन्छ । रोग ब्यादि भएको व्यक्तिलाई निको पार्न पाठ गरीदिन्छ । साथमा भय् अन्त्राय नास गर्ने पाठ गरीदिन्छ ।

कुन कुन बेलामा ?

जन्म दिनमा, रोग भएको अवस्थामा, मरेको बेलामा, बच्चा जन्मेको बेलामा, मान्छे मरेको केही दिनमा, नयाँ घर बनाएको बेलामा चोखो गर्न, शिलान्यास गर्ने बेलामा, नयाँ पसल खोल्ने बेलामा, विदेशमा कोही जाने बेलामा, यस्तै विभिन्न निमित्तलाई लिई पाठपूजा गरि दिनुहुन्छ । अरुलाई हित हुने काम गरि दिनुहुन्छ । उनीहरूले अर्काले श्रद्धा गरेर दिइएको दान चीजवीज मात्र खानुहुन्छ । अरु व्यक्तिले जस्तो चोरेर, लुटेर, ठगेर, अन्याय, अत्याचार गरेर खाँदैन । खाना नपाएमा भोकै बस्नुहुन्छ । खाना छैन भनेर अरुलाई फकाएर केही वस्तु लिदैन ।

बुद्धले बाँधि दिनु भएको नियमानुसार काम गरी कमाएर खानु हुँदैन । जस्तै - लुगा सितने काम, कालिगढ काम, सिकर्मी, दकर्मी काम, पसलमा बसेर व्यापार गर्ने काम इत्यादि गरेर खानु हुँदैन । खालि दानको भरमा खानुपर्छ । चाहे राम्रो होस् वा नराम्रो होस् । सकेसम्म दिन दिन भिक्षा माग्दै खानुहुन्छ ।

भन्नु सजिलो गर्न गाह्रो हुन्छ । संघहरूको जीवन विताउनु अति गाह्रो हुन्छ । मिठो, नमिठो, नुन छ छैन, भोक लाग्यो आदि केही भन्नु हुँदैन

तरकारीमा नुन भए पनि नभए पनि केही नभनिकन, इच्छा भए खानुहुन्छ ।
इच्छा नभए थोरै खाई छोडी दिनुहुन्छ । यस्तो आचरण र इन्द्रियलाई संवर
गरेर बसेको भिक्षुहरूलाई संघ भनिन्छ ।

विशेष रूपले भन्नु पर्दा बुद्धले दिनु भएको उपदेश, ज्ञान विनय
शिखापदलाई पालन धारण गर्ने र आचरण गर्नेलाई संघ भनिन्छ । उनीहरूलाई
बुद्धको श्रावक संघ भनिन्छ । आदि ।



३. बुद्ध पूजा

मानिस अति उत्तम जीवन हो । त्यसकारण खाली खाएर, पीएर, मोज मज्जा मात्र गरेर जीवन बिताउनु हुँदैन । मानिसले कमसेकम विहानै उठ्नासाथ ओछ्यानमै बसेर बुद्ध मूर्ति अथवा बुद्धको तस्वीरको सामुन्नेमा बसेर एकचित्त गरी हृदयदेखि बुद्धको गुण स्मरण गर्दै भन्नु पर्दछ - हात जोजल गरेर नमोतस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स यति तीन चोटी भन्न सक्नु पर्दछ ।

यसको अर्थ - उहाँ भगवान अरहत सम्यक सम्बुद्धलाई घुँडा टेकेर हातले नमस्कार गर्दछु भनेको हो ।

यसरी बुद्ध, धर्म र संघको गुण स्मरण गरी बन्दना गर्न सकेमा केही समय लिएर ध्यान भावना गर्ने पाँच मिनेट नै किन नहोस् । यसपछि आफ्नो दैनिक काममा लाग्ने उत्तम देखिन्छ ।

पुण्य संचय गरेको हुनाले उसको दैनिक कार्य आनन्दपूर्वक काम सफल हुनेछ । बेलुका सुत्नु अघि बुद्ध, धर्म र संघलाई बन्दना गर्ने । त्यस पछि फुर्सत भएमा मैत्री भावना, आनापान स्मृति भावना गर्ने (आनापान भनेको आफ्नो स्वास प्रस्वासलाई मनले याद गरेर हेर्ने) यसरी मनलाई आनन्द गरेर सुत्ने । यस्तो गर्नाले डरलाग्दो, नराम्रो सपना नदेख्ने गरी भावना गरेर, पुण्य साधना गरेर, मन आनन्द गरेर सुत्ने ।

पूजा गर्ने तरीका -

बुद्धलाई पूजा गर्दा अन्य कुनै देव देवीलाई जस्तै चामलले छर्केर गर्नु हुँदैन । बुद्धको कुनै अंगमा टिको वा अविर लगाउनु हुँदैन । फूल पनि चढाउने बेलामा छर्केर पूजा गर्नु हुँदैन । पूजा सामाग्रीमा रक्सी, जाँड, माडक पदार्थ चढाउनु हुँदैन । मन्दिर फोहोर गरी धुप, दिप आदि बाल्नु हुँदैन । अलग्गै एउटा ठाउँमा राखेर बाल्नुपर्छ । यस्तो पूजा वौद्ध शिष्टाचारमा सुहाउँदैन ।

बौद्ध नैतिक शिक्षा र बौद्ध शिष्टाचार अनुसार बुद्ध पूजा गर्ने विधि यस प्रकार छ - बुद्ध मूर्ति वा बुद्धको तस्वीर भएको ठाउँमा चारैतिर सफा सुगन्ध गरेर राख्नुपर्छ । हेर्दैमा रमाइलो लाग्ने गरी राख्नुपर्छ । कलश वा जलदानी पानी राखेर भगवान् बुद्धको सन्मुख राख्नुपर्छ । फूल अलग रिकापिमा वा फूलदानीमा राखेर बुद्धको करकमलमा सजाई चढाउनुपर्छ । फलफुल, खाद्य पदार्थ र नैवेद्य अलग अलग गरी किस्ती वा कुनै चीजमा राम्रोसंग सजाएर राख्नुपर्छ । चामल दान पात्रमा राख्नुपर्छ । दक्षिणा पनि अलग रिकापिमा राखेर चढाउनु, प्रदीप र धुप दुइ तीनवटा मात्रै बाल्ने, अत्यधिक प्रदिप र धुप नबाल्ने । भक्तजनहरूलाई असुविधा नहुने गरी अलगगै राखेर बाल्नुपर्छ । पूजा गरिरहँदा बुद्धलाई दर्शन गर्न आउने भक्तजनहरूमा आँखा नलगाई आफ्नै ठाउँमा शान्त भएर बस्नुपर्छ । त्यहाँ विभिन्न प्रकारले सजाएर राखेको फूल, धुप, प्रदिप, फलफुल, नैवेद्य आदि खाद्य पदार्थ, चिटिक्क पारेर राखेको देखेपछि मनोरम हुने हुदाँ श्रद्धा जागृत हुन्छ । यस कारण सुगन्ध सफा गरेर राख्ने बानी गर्नुपर्छ । बुद्धलाई अर्पण गरेको कुनै पनि खाद्य पदार्थहरू आफूले उपयोग गर्नु हुदैन । यो समस्त आयस्ता बुद्ध र विहारलाई राम्रो पार्न, मर्मत गर्नको निम्ति प्रयोग गर्नुपर्छ ।

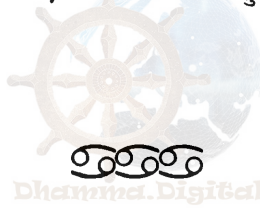
Dhamma.Digital



४. पूजा पाठ

पूजा पाठ गर्ने बेलामा आफ्नो इन्द्रिय संवर गरी राख्नुपर्छ । वडो श्रद्धा भावले एकाग्र चित्त गरी राख्नुपर्छ । आफूले गरिरहेको भक्तिभावलाई अरुले हेर्दा वा देख्दा तिनीहरूको हृदयमा पनि श्रद्धा र भक्तिको भाव जाग्रत हुन्छ , प्रशन्न हुन्छ । यसकारण आफू पुण्य क्षेत्र समान हुनेछ ।

समूहमा पूजा वा पाठ गर्दा स्वरमा स्वर मिलाएर पाठ वा भजन गर्नुपर्छ । समूहको भन्दा पनि स्वर ठूलो वा सानो मात्रै नगर्ने होइन, अपितु तीखो स्वर वा मन्द स्वर पनि नगर्ने । सवैजनाले एकै स्वर निकालेर पाठ वा भजन गर्नाले श्रोतागणको मन प्रशन्न हुन्छ, आनन्द हुन्छ र कुशल वृद्धि हुन्छ । पुण्यको भागी हुन्छ । मनमा श्रद्धा बढेर आउनेछ । एक छिन भएपनि मनमा आनन्दले सुख मिल्नेछ । मन शान्त भाव हुन्छ । मन शान्त भयो भने निरोगी हुन्छ ।



५. पञ्चाङ्ग बद्धना

भगवान् बुद्धलाई आदर गरी पञ्चाङ्ग दण्डवत् गर्नुलाई बन्दना गर्नु भनिन्छ । पञ्चाङ्ग बन्दना गर्दा खुट्टाको औंलादेखि घुँडा दुबैसँगै भुइँमा टेकेर दुवै हातदेखि कुइना भुइँमा राखेर हात बीचमा अलिकति ठाउँ खालि गरेर त्यस खालि भएको ठाउँमा मष्टिस्कले भुइँमा छुवाई मनमा बुद्धको गुण स्मरण गरी भक्तिपूर्वक बन्दना गर्ने । दुबै हात जोडेर छातीमा छुवाएपछि शिरमा छुवाएर निहुरेर बन्दना गर्नुलाई पञ्चाङ्ग पूर्ण बन्दना भनिन्छ ।

विहारमा अथवा घरमा अनूकूल स्थानमा बसिरहनु भएका भिक्षुलाई उपासक वा उपासिकाहरूले “भन्तेबन्दना” भनेर बन्दना गरी आदरभाव प्रकट गर्दछन् । कतै बाटोमा वा बन्दना गर्न अनूकूल नभएको ठाउँमा भेटिँदा आदरपूर्वक दुवै हात जोडेर “भन्ते ! बन्दना” वा नमस्ते भन्ते भनेर श्रद्धा भाव प्रकट गर्दछन् । त्रिरत्न, आमा, बा, गुरु आदि महानगुणवान् वयो-बृद्धहरूलाई आदर गर्नु, मानव धर्म र शिष्ट व्यवहार हुनु अति आवश्यक हुन्छ । उहाँहरूलाई बाटो दिने, उच्चासन दिने, सेवा गर्ने र आदर भावले व्यवहार गर्नु अति आवश्यक हुन्छ । मान्यजनहरूलाई आदर गर्दा उहाँहरूले आशीर्वाद, स्नेह, सहयोग गर्नुको साथै संरक्षण गर्ने जस्ता मैत्रीपूर्ण व्यवहार गर्दछन् । जुन स्वाभाविक धर्म हो । मंगल कामना गर्नु वा आशीर्वाद दिनु विशिष्ट व्यक्तिहरूका मैत्रीपूर्ण व्यवहार हुन् ।



६. बिठती

बिन्ती गर्दा अंग पूरा गर्नु पर्ने - कुनै विशेष ब्यक्तिलाई बिन्ती गर्दा दुबै हातले राम्ररी बिन्ती गरिरहने ।

बिन्ती गर्ने तरिका - बिन्ती गर्दा दुबै हातका बुढी औलाहरु आफ्नो छातीको माझमा छुवाएर सबै औलाहरु जोडेर अञ्जलीकरण गर्ने । दशैवटा औलाहरु मिलाउँदा शोभायमान देखिन्छ । हातलाई तलतिर फर्काएर बिन्ती नगर्ने । बिन्ती गर्दा हात चिउँदो, नाक वा मुखमा छुवाएर नराख्ने । हातले बिन्ती गर्दा काखको कापी छोप्ने गरी काखमा हात नराख्ने । यस्तो प्रकारले बिन्ती गर्दा शिष्टता देखिन्छ ।



७. उभिएर दर्शन गर्नु पढा

उभिएर दर्शन गर्दा दुबै खुट्टा सीधा टेकेर उभिने र हात माथि लगदै शिरलाई अलिक निहुराउँदै बिन्ती भावको हातले छोएपछि शरीरलाई पनि अलिक झुकाएरै बुद्धको गुण अनुस्मरण गर्दै श्रद्धा र भक्तिपूर्वक दर्शन गर्ने । यही क्रमद्वारा भिक्षु संघलाई बन्दना वा दर्शन गर्ने विधि भयो । दर्शन गर्दा भिक्षुहरुको त्याग र शील नियम धर्मलाई अनुस्मरण गरेर बिन्ती भाव गर्ने ।

नमस्ते वा बिन्ती गर्ने तीन प्रकारका छन् -

१. हेपाउने जस्तो नमस्ते गर्ने ।
२. गिजाउने र जिस्काउने जस्तो नमस्ते गर्ने ।
३. आदरपूर्वक अङ्गपूरा गरी नमस्ते गर्ने । यी विभिन्न कुरा याद गरी नमस्ते वा बिन्ती गर्नुपर्छ ।

१. हेप्ने भावको जस्तो नमस्ते -

“हेम” भन्ने एक बालक थियो । उसको स्वभाव त्यतिको धेरै राम्रो थिएन । उसले धेरै जसो कुसंगत गर्थे । ज्ञानीजन संगत गर्न मन पराउँदैनथे । जसलाई पनि हेपाउ गर्ने उसको बानी थियो । साधू महात्माहरु भेट्यो भने नमस्कार त गर्दछ । तर हात कसरी राख्नु पर्ने, कुनै अङ्ग पूरा गर्नु पर्ने त्यो ढंग रङ्ग उसमा पटककै छैन । उसले नमस्ते गर्दा धेरै जसो अगौरवपूर्वक ढंगले गर्दछ ।

कसरी ?

एकैचोटी हात दुबै टाउकोमा राखेर फेरी ताली बजाउने जस्तो आवाज निकाली नमस्ते गर्दो रहेछ । त्यस प्रकारले नमस्ते गर्नु भन्दा नगर्नु वेश हुन्छ । किन भन्दा त्यस्तो खालको नमस्तेमा पुण्य धेरै पाउँदैन । उसले नमस्ते गरेको देख्दा सबै मानिस हाँस्दछन् ।

२. गिजाउने वा जिस्काउने जस्तो नमस्ते गर्ने

गिजाउने जस्तो - राम भन्ने एकजना मानिस थियो । उसको जहिले पनि भट्टीमा गएर रक्सी खाने बानी थियो । त्यसकारणले दिन भरी जीउ हल्लाउँदै बाटोमा हिडिरहन्थे । उसले जुन मानिस भेटे पनि तर्साउने जस्तो गरी नमस्ते गर्ने गर्दथे । नत ढंग छ, नत रङ्गै छ । हात कहाँ राख्दछ, खुट्टा कहाँ छ । शरीरको अंग कसरी राख्नुपर्छ यो केही ढंग थिएन । खालि नमस्ते मात्र भनिन्छ । त्यस्तो खालको नमस्तेलाई बहुला नमस्ते भनिन्छ । त्यो नमस्ते मानिसकोमा त्यतिको पुण्य पाउँदैन । फल पनि पाउँदैन ।

३. नमस्कार आदरपूर्वक अङ्गपूर्ण गरी नमस्ते गर्ने व्यक्ति -

गोपाल भन्ने एकजना युवक थियो । उसको स्वभाव ज्यादै राम्रो थियो । उसले कुसंगत गर्दैनथे । उसको अनुहार जहिले पनि हँसिलो र चम्किलो हुन्थ्यो । त्यसकारण सबैले उसलाई प्यारो गर्थे । उसले साधु सन्त वा आफू भन्दा ठूलो ज्ञान भएका ब्यक्तिलाई नमस्कार गर्ने चलन थियो । उसले नमस्कार गर्ने तरीका यस्तो हुन्थ्यो - दुबै हात जोडेर छातीमा राखेर शिरमा छुवाई निहुरेर अनि खुट्टाको अंग पनि ट्याप्प मिलाएर राम्रैसंग सम्मानपूर्वक मुखले पनि नरम स्वरले नमस्ते भनेर गर्ने चलन थियो । उसले नमस्ते गरेको अति गौरवनीय थियो । त्यसको नमस्ते गरेको देखेर मानिसको मन नै मैन जस्तो पग्लेर जान्छ । उसले जे काम गरी देउ भने पनि जसले जे गर्नु परे पनि हिचकिचाउँदैन । उत्साहपूर्वक तुरुन्त गरी दिन्थे । उसको नमस्तेमा अति आकर्षण देखिन्छ । यस्तो नमस्तेलाई मात्र धेरै फल पाउने छन् । उसले जस्तै नमस्ते गर्ने बानी गर्नु पर्दछ ।



८. बाटो काट्ने

सुवेश भन्ने एकजना केटा थियो । उसमा बालककालदेखि नै शिष्ट थियो । उसले कसैले पूजा पाठ वा धार्मिक कार्य गरीरहेको ठाउँमा बाटो छोडी अलि अलि घुमेर वा पछाडीबाट जाने गर्दथ्यो । सभा गरिरहेको ठाउँमा, उपदेश दिइरहेको ठाउँमा, ध्यान भावना गरी बसेको ठाउँमा निःशब्दतापूर्वक पाइला चाल्ने गर्दछ । त्यस्तो बेलामा खोक्नु, ठूलो स्वरले कराउनु वा कसैलाई बोलाउनु, सुसेली हाल्नु, गीत गाउनु, रेडियो बजाउनु जस्ता कामले गर्दा त्यहाँको शान्त वातावरणलाई अशान्त पारेको हुनेछ भनेर शान्ति भंग गर्ने काम गर्दैनथ्यो । कुनै महानुभावहरु बसेर वा उभिएर कुरा गरिरहेको ठाउँमा बाटो काटेर जाँदैन । उनीहरूको बीचबाट जानै परेमा पनि शिष्टाचार प्रकट गरेर “म एकपल्ट जान्छु है” भनेर वचन लिइ वा क्षमा मागेर जाने गर्दथ्यो । आफ्नो शरीरको कुनै अंगले ठक्कर नदिई खुट्टा नकुल्चिकन जाने गर्दथ्यो । हस्याङ फस्याङ गर्दै हिँड्दैन । धाराधुरु आवाज निकालि अभिमानको स्वरुप लिएर हिँड्दैन । ठाडो शरीर गरेर जाँदैन । बाटो काट्नु पर्दा अलिकति निहुरेर आदर गौरवको भाव देखाएर जान्थे । त्यो बालक घरभित्र वा बाहिर कतै बाटोमा कसैलाई छेक्ने गरी वा अलमलिने गरी बस्दैन । बाटोमा उभिएर कसैसंग कुरा गर्नु नै परेमा अलिकति छेउ लागेर होश गरी कुरा गर्दथ्यो । मोटर आउने बाटो तथा सडकमा हिँड्दा छेउ लागेर सचेत भई सावधानी अपनाएर जान्थे । जहाँ पायो त्यही बाटो काट्नु खतरा हुन्छ । संकेत हेरेर सुरक्षित बाटोबाट जान्थ्यो । यातायातलाई लापरवाही गर्दैनथे । अगाडी यातायातको हरियो बत्ती बलिरहेको बेलामा बाटो काट्नु हुँदैन भन्ने उसलाई ज्ञान थियो । अगाडी रातो बत्ती देखेमा मात्र होशियारी साथ बाटो काटेर जाने गर्थे । त्यसकारण त्यो बालकले कहिले पनि धोका खानु पर्दैनथ्यो ।

हामी पनि सुवेशको जस्तो शिष्ट भाव लिएर सही बाटो लाग्नु अति आवश्यक देखिन्छ ।

९. सन्मुखता जाँढा

जुन सुकै मानिस पनि विहारमा भगवान वुद्धको सन्मुखता तथा भन्तेहरु बसेको ठाउँमा विनाकारणले नजिक नजाने । जानै परेमा शिर अलिकति झुकाएर भुईमा घुँडाले टेक्दै सम्मान भाव प्रकट गर्दै विस्तारै जाने गर्नुपर्छ । उहाँहरूसंग कुराकानी सकेर विदा लिएर फर्किदा एकैचोटी उठेर पिठ्यूँ देखाएर फताफत् नफर्कनु राम्रो हुन्छ । फरियाको टुप्पो वा पछ्यौडालाई लतारिन्दै वा आदर गर्नु पर्नेलाई छुने गरी नहिँड्ने । धर्म कार्यमा बस्दा साधारण मानिसहरु भए पनि साथीहरु सामुन्ने जाँदा पहिले गए जस्तो गरी नगइकन निहुरेर अथवा आदर गरेर जानुपर्छ ।

उदाहरणको लागि एक कथा - विनोद नाम भएका एकजना केटा थियो । ऊ विहारमा गई भन्तेहरूसंग शिक्षा लिइरहन्थे । त्यसकारण त्यसको स्वभाव अति शान्त खालको थियो । उसले मान्यजनलाई राम्ररी आदर गर्न जान्दथ्यो । विहारमा वा कुनै धर्मशालामा, वुद्धको सन्मुखता वा भन्तेहरु बसेको ठाउँमा बिना कारणले अगाडि नजिकैसम्म जाँदैन । जानै परेपनि आफ्नो शिरलाई अलिकति झुकाएर भुईमा घुडाले टेक्दै श्रद्धाभाव प्रकट गर्दै विस्तारै जाने गर्दथ्यो । सत्पुरुष वा भन्तेहरूसंग कुराकानी सकेर विदा लिएर फर्कदा एकै चोटि उठेर नआइकन सम्मानपूर्वक पिठ्यूँ नदेखाइकन बिस्तारै हिँडेर जाने गर्थे । आफ्नो लुगाले उहाँहरूलाई छुने गरी जाँदैनथे । अति गौरवपूर्वक जाने गर्दथे । फेरि विहार वा कुनै ठाउँमा वस्नु परे पनि मेच कुसी नभएमा आफ्नो योग्य वा उचित ठाउँ हेरेर मात्र बस्दथे । मान्यता राख्नु पर्ने व्यक्तिको अगाडी, खुट्टा माथि खुट्टा राखि अनादरपूर्वक बस्दैनथे । योग्य व्यक्तिहरूलाई योग्य अनुसार आदरपूर्वक बस्न जान्दथे । त्यो विनोद बसिरहेको हेर्दा अरु छक्क पर्दथे । बडो शिष्टतापूर्वक बसिरहन्थे । त्यस्तै हामीले पनि विनोदले जस्तै ठाउँ हेरेर, मान्छे हेरेर कुराकानी गर्ने र बस्न जान्नु अति आवश्यक हुन आउँदछ । राम्रो स्वभाव छिटो अनुकरण गर्नु नै बुद्धिमानता हुन आउँदछ ।

१०. विशेष रूपले माग्नु पर्ने ब्यक्तिहरू -

हामीले आफू भन्दा ठूलाबडा ब्यक्तिलाई, आफू भन्दा उच्च ब्यक्तिलाई र मान्यवर ब्यक्तिलाई सम्मान गरेर आइरहेका नै छौं । यिनीहरू मध्ये हामीले मान्नु पर्ने, पूजा गर्नु पर्ने ब्यक्तिहरू, जस्तै:- सम्यक सम्बुद्ध, प्रत्येक बुद्ध, अरहन्त भिक्षु, श्रावक संघ, माता पिता गुरुजन, देश सुरक्षा गर्ने, देशको अभिभारा लिने राजा रानी र महोपकारक गुणवानहरू । उनीहरू प्रति सदैव सतर्क भएर आदरपूर्वक व्यवहार गर्नुपर्दछ । उहाँहरूप्रति कुनै पनि अपराध गर्नु हुँदैन । उनीहरूलाई जीवनभर आफूले आदर राखिरहनु अति आवश्यक हुन्छ । उदाहरणको लागि एउटा कथा प्रस्तुत छ ।

आशिष नामको एकजना अति शिष्टता भएका ब्यक्ति हुन् । उसले अलि विशेष रूपले मान्नु पर्ने ब्यक्तिहरूलाई अति सम्मान राखेर मान गर्दथे । मान र पूजा गर्न योग्य मध्येमा उत्तम ब्यक्ति सम्यक सम्बुद्ध :- उसको घरमा अलग्गै पूजा कोठा बनाइ राखेको थियो । त्यो कोठामा एउटा चिटिक्क परेको दराज थियो । त्यस दराज भित्र अति राम्रो नेपालमा नै बनेको भगवान्को एउटा मूर्ति थियो । त्यहाँ दराजभित्र भगवान्को मूर्तिको दाँया बाँया फूलदानमा आकर्षक ढंगले फूलहरू राखि बिजुलीबाट बल्ने बत्ती धुप आदिले सिंगारि राखिएको थियो । मूर्तिको अगाडी पवित्र पानी चढाउन जलपात्र पनि राखेको थियो ।

त्यहाँ बिहान र बेलुकी आफूले जाने जति स्तोत्र पाठ गरी पूजा र भाव भक्ति गर्थे । पूजा पाठ नगरिकन ऊ बाहिर निस्कदैनथे । बिहान र बेलुका ठिक समयमा पूजा कोठामा बसेर ध्यान ज्ञानको पाठ पूजा गरी गौरवपूर्वक पूजा गर्ने गर्थे ।

श्रावक संघ :-

वृद्धले दिनु भएको उपदेशलाई पालन गरिरहने श्रावक संघहरूका

तस्वीरमा गुण स्मरण गरी आदर सम्मान गरी पूजा गरिरहन्थे ।

माता पिता :-

ब्रम्हादि माता पितरो आमाबाबु ब्रम्हा समान हुन्छ । किनभने आमाबाबुले यस संसारमा जन्म दिएर संसारमा चाहिने वस्तु कुराकानी व्यवहार सम्पूर्ण तयार पारिदिनु हुन्छ । आमाबाबु प्रथम गुरु पनि हुनु हुन्छ । बालक बेलामा सबै प्रकारका कुरा व्यवहार, बोली वचन रहन सहन यो सबै उहाँवाट नै प्राप्त हुन्छ । त्यस पछि मात्र गुरुवाट शिक्षा प्राप्त हुन्छ ।

यस्तो प्रकारको गुण भएको आमाबाबुलाई आफ्नो काँधमा राखी दिन रात हिमालयसम्म घुमेर हिडेर आए पनि उनीहरूको गुणको ऋण तिर्न सकेको छैन भनि उसले आमाबाबुलाई दिन प्रतिदिन खुट्टा ढोगी देवतालाई जस्तो सेवा तहल गर्दै रहन्छ । त्यस्तो आमाबाबुलाई विवाह भएपछि आफ्नो स्वास्नीको कुरा सुनेर सेवा तहल नगरी बस्नु ठूलो पाप हो भन्दै आफ्नो साथी भाइलाई पनि सेवा गर्नुपर्छ भनिरहन्छ । मैले सधैं आमाबाबुको सेवा तहल गर्नेछु भनेर राम्रै सेवा गरिरहन्छ ।

आमाबाबुसंग चारवटा गुण हुन्छन् । जस्तै ब्रम्हाको चारवटा मुख हुन्छ । यसको चारै अर्थ हुन्छ । यसको अर्थ -

१. मैत्री २. करुणा ३. मुद्दिता ४. उपेक्षा ।

यी चार गुण ब्रम्हासंग भएको जस्तो आमाबाबुसंग पनि हुन्छ ।

यसको अर्थ

१. मैत्री -

आफ्ना छोराछोरी प्रति सदा सर्वदा सुखी होस्, निरोगी होस्, केही पनि आपद् विपद् नआओस् भन्ने कामना गर्नु । यसलाई मैत्री भनिन्छ ।

२. करुणा -

आफना छोराछोरी प्रति सदा सर्वदा माया, दया राखी मेरो छोरा छोरी दुःख नहोस् सधैँ सुख मात्र होस् भनी सधैँ करुणा चित्त राखिरहन्छ । यसलाई करुणा भनिन्छ ।

३. मुद्दिता -

आफ्नो छोराछोरीले केही उन्नती काम वा कुरा गर्न जानेको केही काम गरेको देख्यो भने अति हर्ष भइरहन्छ । चाहे सानो होस्, चाहे ठूलो होस् । आमाबाबु हर्षले विहोल भइरहन्छ । त्यसलाई नै मुद्दिता भनिन्छ ।

४. उपेक्षा -

आमाबाबुले आफ्नो छोराछोरी प्रति राम्रो बाटो देखाउँछ । तर जे जति उपाय गरेपनि त्यो छोरा वा छोरीले राम्रो बाटो लागेन भने, त्यसबेलामा आमाबाबुले यो मनमा राख्दछ कि मेरो छोराछोरीको कर्म अनुसार भोग गर्दछ भनि छोडिदिन्छ, त्यसलाई नै उपेक्षा भनिन्छ ।

गुरुजन -

गुरुलाई अति मान गर्नुपर्दछ । किनभने गुरुले आफूलाई चाहिने देशको एक योग्य नागरिक बन्न सक्ने सबै प्रकारको शिक्षा दिनुहुन्छ । गुरुद्वारा नै हामीलाई सबै शिक्षा प्राप्त हुन्छ । यदि गुरुले शिक्षा दिएन भने हाम्रो जीवन केवल पशुको भन्दा नीच जीवन हुन जान्छ । त्यसकारण गुरु विना आफ्नो जीवन अधुरो हुन्छ । त्यसकारण हामीले गुरुलाई ठूलो आदर गर्नुपर्छ । गुरुले सही बाटो देखाउनु हुन्छ भनेर त्यही गुण सम्भना गर्दै उसले गुरुलाई राम्ररी सेवा तहल गर्दै आदर भाव राखिरहन्छ ।

राजा रानी -

उनीहरू देश सुरक्षा गर्ने देवता समान हुन्छ । देवता नभएका मन्दिर, राजा रानी नभएको देशको शोभा हुँदैन । जस्तै घरमा छाना नभएसम्म घाम पानीले वा अनेक विघ्न बाधा आइरहन्छ । छाना भयो भने

सबै भय विघ्न वाधा हटाउने जस्तै देशको सुरक्षा गरिरहने हुनाले सबै जनताले गुण सम्भरेर आफ्नो देवता वा आमाबाबु सम्भरेर मैले भक्ति भाव राख्दछु ।

महोपकारक -

गुणवानहरु संसारमा सबै मुखै मुख मात्र हुँदैन । कुनै कुनै व्यक्ति अति गुणवान उपकारक पनि हुन्छ । आफूले नखाएर पनि अरुलाई खाई उपकार गर्ने पनि यो संसारमा हुन्छ । अरुलाई दुःख परेको वेलामा आफूलाई दुःख परेको जस्तो सम्भने ब्यक्तिलाई महोपकारक भनिन्छ । त्यस्तो ब्यक्तिलाई सदैव उपकार गरेको गुण सम्झी आदर सम्मान गरीरहन्छ । यो नै मानव धर्म हुन आउँदछ । त्यस्तो ब्यक्तिलाई मैले तन, मन, धनले सदा सेवा गर्दछु भनेर सेवा गरिरहन्छु ।

यस्तो ब्यक्तिलाई तल राखी आफू माथि बस्नु आफ्नो कर्तव्य होइन । यो मानवमा हुनु पर्ने अति आवश्यक गुण हो । सच्चा मानव बन्न अति गान्धो हुन्छ । नक्कली मानिस बन्न सजिलो हुन्छ । नक्कली मानिसमा आदर, सभ्यता, शिष्टता र कर्तव्य केही हुँदैन । खाली अनुहारले मात्र मानिस वा मान्छे हुन्छ ।

उसले यो नराम्रो स्वभाव सबै फ्याँकेर राम्रो स्वभाव गरी आफूले आदर राख्नु पर्ने सबैलाई विशेष आदर गर्दछ । हामीले पनि आशिपले जस्तै गर्नु पर्ने ब्यक्तिहरूलाई अनुचित ढंगबाट सेवा तहल र आदर गर्न सिकौं ।



११. वार्तालाप

हामीले साथीभाइ इस्त मित्रसंग परस्पर आपसमा कुरा गर्ने बेलामा पनि केही नियम पूरा हुनु अति आवश्यक देखिन्छ ।

अब शुरु गरौं कसरी वार्तालाप गर्ने ?

कथा - विष्णु भन्ने एकजना केटा थियो । ऊ कस्तो खालका केटा ? धेरै सभ्य र शिक्षित स्वभावको थियो । उसले अरुसंग कुरा गर्दा यस्तो प्रकारले कुरा गर्थे । कुनै एक ब्यक्तिले अर्को ब्यक्तिसंग कुराकानी गर्दा उनीहरूको मुखमा एकोहोरो नहेर्ने वा हेरीरहन हुदैन । उसले ठूलो ब्यक्तिसंग कुरा गर्दा उसको मुखमा एकोहोरो हेर्दैनन् । उसले वार्तालाप गर्दा आफ्नो शरीरको अंगलाई संयमित गरी कुरा गर्दछन् । हात, खुट्टा, टाउको नचलाइ आदर पूर्वक कुरा गरिरहन्छ ।

महिला वा पुरुपसंग कुराकानी गर्दा पनि खूब संयमित भएर कुरा गर्ने गर्छ । यी अंग पूर्ण गरी कुरा गर्ने भलादमी ब्यक्तिसंग मात्र हुन्छ । उसले वार्तालाप गर्दा उच्च स्वर, महा स्वर निकालेर कुरा गर्दैन । अरुले कुरा गरिरहेको बेलामा ठूलो स्वरले चिच्याएर अरुलाई बोलाउँदैन । अवस्था हेरी कुन ठाउँमा कसरी बोलाउने र कुन बेला कसरी कुरा गर्ने आदि सबै व्यहोरा थाहा भएको छ । सभामा जाँदा - विष्णुलाई कुनै सभामा बोलाएको छ भने ठीक समयमा नै ऊ त्यहाँ पुग्दछ । सभा शुरुदेखि नसिद्धिए सम्म ऊ उठेर जाँदैनथे । उसले त्यो सभामा कुनै आफन्त वा साथीहरू भेट्यो भने खुब शिष्टता साथ कानमा नजिक गई राम्रो र भलादमी पाराले कुराकानी गर्ने गर्दथे । उसले सभा परिषद्मा जाँदा लसुन, प्याज, छयापी, मूला आदि नशालु पदार्थ सेवन गर्दैनथे ।

सभामा जाँदा धेरै बास्ना आउने सेन्त आदि शरीरमा वा वस्त्रमा लगाएर जाँदैनथे । किनभने यसले मन पर्ने नपर्ने ब्यक्तिलाई केही वाधा होला

भन्ने ढरले ठीक मात्रामा मात्र सफासुघर गरेर जान्थे ।

यस्तै उनी आफूमा पालन गर्नुपर्ने मानिसमा हुनु पर्ने गुण खुब होशियार गरेर कुरा गर्ने वा हिड्ने डुल्ने आदि नियममा पूर्ण रूपले शिक्षा भएका ब्यक्ति हुन् ।

यस ब्यक्तिलाई भन्नु पर्ने केही छैन । सम्पूर्ण मानिसमा हुनुपर्ने गुणले परिपूर्ण भएको छ । हामीले पनि त्यस्तोको स्वभावलाई राम्रो अनुकरण गर्न सिकौं ।



१२. कुरा गर्नेमा समयको ख्याल

मानिसमा परस्पर कुरा गर्दाखेरि समयलाई ख्याल राखेर र ठाउँ हेरेर कुरा गर्न जान्ने बानी बसाल्नु पर्छ । जस्तै पूजा, पाठ, उपदेश र ध्यान भावना गरिरहेको ठाउँमा कुरा गर्नु ठीक हुँदैन । पूजा पाठ गरिरहेको ठाउँमा कुरा गरिरह्यो भने त्यसमा ध्यान जाँदैन । त्यसकारण त्यस्तो ठाउँमा खालि सद्विपत्त कुरा गरेर सिध्याउनु पर्छ ।

घरबाट पूजा पाठ सुन्छु भनेर आएर पूजा पाठ नसुनिकन खालि कुरा गरिरह्यो भने गरेको ब्यक्तिलाई पनि अरुलाई पनि ठूलो वाधा हुनेछ । खालि घरको काम मात्र बरबाद गरेको जस्तो हुन्छ । जुन ठाउँमा के कारणमा आएको हो त्यो काम सफल गर्नु राम्रो हुन्छ । जुन ठाउँमा उपदेश दिइरहन्छ त्यस्तो ठाउँमा पनि कुरा गरिरह्यो भने त्यो उपदेशको सार सुन्न पाउँदैन । खालि समय मात्र बरबाद हुन्छ । आफूलाई ज्ञान पाउनु पर्ने जम्मै महत्वपूर्ण समय खेर जान्छ । ज्ञान लाभ गर्न सक्दैन । त्यस्तो ठाउँमा कुरा गरिरहनु हुँदैन ।

ध्यान गरिरहेको ठाउँमा त भनै हुँदैन । त्यहाँ ठूलो वाधा हुनेछ । यदि नभई नहुने कुरा गर्नु परेमा इशारा गरी देखाउने वा दुई शब्दमा कुरा टुंग्याउनुपर्छ । कुरा गर्ने पर्छ भने बाहिर गएर कुरा गर्ने गर्नुपर्दछ । आफू भन्दा मान्नु पर्ने ब्यक्तिहरु भएको ठाउँमा सिधै औलाले देखाएर कुरा गर्नु राम्रो होइन । यसमा अशिष्टता हुन जान्छ । त्यस्तो ठाउँमा आफ्नो साथी आयो भने जुरुक्क उठेर जानु पनि अनादर भाव देखिन्छ । केही रेखदेख गरिरहेका ब्यक्तिहरु हुन्छ भने उनीहरूसंग सम्पर्क राखि क्षमा पाउँ जरुरी काम परेर जानु परेको छ भनेर जाने नै शिष्टता देखिन्छ । यसमा खालि सुन्नेले मात्र समयको ख्याल राख्ने होइन । उपदेश दिने श्रमण, ब्राम्हण, सन्त महन्तहरुले पनि समयलाई ख्याल गरेर अर्कालाई मर्का नपारिकन उपदेश दिनुपर्छ । किनभने गृहस्थ वा अन्य ब्यक्तिहरुका धेरै काम

गर्नुपर्छ । उपदेश दिइरहेको सन्त महन्तहरूले आफूलाई मौका पाइरहेको बेलामा लामो गरि मायकमा बोलिरह्यो भने सुन्ने मानिसलाई ठूलो वाधा हुन सक्दछ । त्यसकारण समयलाई ठूलो होशियार गर्नु सभ्यताको चिन्ह हो । उदाहरणको लागि एक श्रमण (भिक्षु)

एउटा विहारमा एक श्रमण थियो । ऊ धेरै जसो जंगलमा बस्ने गर्दथे । उसले जंगलका आसपासमा बस्ने अनपढ व्यक्तिहरूलाई वरोवर समय मिलाएर उनीहरूलाई उपदेश दिने गर्दथे । उसले त्यहाँका जनतालाई धेरै जसो धर्मको तथा साथ साथमा व्यवहारिक ज्ञान पनि दिने गर्दथे । दाजु, भाई, दिदी, बहिनीहरू हामीले ठाउँ हेरेर, समय हेरेर कुराकानी गर्न जानु पर्छ । आफ्नो स्वभावले आफ्नो तालले कुरा गर्ने वानी भयो भने अरुलाई ठूलो हानिकारक हुन जान्छ । त्यसकारण मात्र हेरेर पूजा, पाठ, ध्यान, ज्ञान गर्ने गर्नुपर्छ । यस्तो गरेन भने विभिन्न वाधा हुनसक्छ ।

उहाँले आएको मानिसहरूलाई सभ्य हुने, मानिससंग हुनु पर्ने गुण सबै सिकाइ रहनेछ । सबै रहनसहनबारे आवाद दिइसकेपछि एउटा न एउटा रहस्यपूर्ण कथा भनिन्छ ।

यस्तै गरेमा त्यहाँका वासिन्दाहरू विस्तारै शिक्षित भएर बोली वचन पनि राम्रो बनेर जान्छ । यस्तै ज्ञान गुण सिकाउने हुनाले त्यहाँका वासिन्दाहरूले त्यो श्रमणलाई धेरै मन पराउँथे ।

गाँउलेहरूले सधैं त्यहाँ बस्न आग्रह गरिरहन्थे । त्यो श्रमण निस्वार्थी लाभ भएको जति पैसा त्यहाँ खर्च गर्न उपासक उपासिकाहरूलाई दिन्थे । हेरेर के के गर्नु पर्ने गरिदिन्थे । त्यो निस्वार्थ भाव श्रमण देखेर फन फन मानिसहरू उसप्रति श्रद्धा र प्रभाव बढेर आएको थियो ।



१३. आदरपूर्वक वचन राख्ने

हामीले आदर भाव राख्नु पर्ने व्यक्तिहरूसंग कसरी कुरा गर्नु पर्दछ ? जस्तै आमाबाबु, दाजु भाउजु, फुपू, फुपाजु, मामा, माइजु, गुरु मान्यवरहरूलाई मान्नु पर्नेछ । उनीहरूसंग कुरा गर्दा आउनुस्, बस्नुस्, पाल्नुस्, सवारी होस् आदि भन्दै आदरपूर्वक वचन राख्न जान्नु पर्छ । कुरा गर्ने वा सुन्ने बेलामा पनि तपाईं, हजुर, ज्यू, हवस् आदि वचन राख्नु पर्दछ । कुनै कुनैले कुरा गर्दा तँ, तैले भन्ने स्वभाव ठाडो वचन वा क्षुद्र वचनको शब्द प्रयोग गर्नु हुँदैन । भोकिएर कुरा गर्नु हुँदैन । जो कुनैसंग पनि नरम स्वभावले वा नरम बोली बोल्ने गर्नु पर्छ । आदरपूर्वक कुरा सुन्नु र भन्नु नै असल हुन्छ ।

उदाहरणको लागि एउटा कथा - विष्णु भन्ने एकजना केटा थियो । ऊ बालककालदेखि सारै मज्जा मिजासिलो केटा थियो । उसको अनुहार र वचन पनि राम्रो थियो । उसले समयलाई खुब छ्याल गर्थे । उसको बानी कस्तो थियो भने उसको फुर्सतको बेलामा जुन सुकै बेलामा पनि धर्मको किताब कथा कहानी र विद्वानजनको जीवनी आदि हेर्ने बानी थियो । त्यसकारणले उसको स्वभाव भन राम्रो थियो । उसले आदर गर्नु पर्ने आफू भन्दा वरिष्ठ व्यक्तिहरूलाई अति आदर गर्ने बानी थियो । उसको वचन सुन्ने जो कोही मान्छे पनि मन अति आनन्द हुन्थ्यो । वचन पनि अति नरम, सुवोच अति आदर भाव राखेर कुरा गर्थे । व्यक्ति हेरेर जसलाई जुन प्रकारले कुरा गर्नु पर्ने हो । त्यसै अनुसार कुरा गर्न जान्थ्यो । जस्तै पाल्नुस्, सवारी होस्, राजहोइबक्स्योस्, हजुर, ज्यू, हवस् आदि राम्रो शब्द प्रयोग गरी कुरा गर्ने बानी थियो । त्यसकारण त्यो बालकसंग सबैको संगत राम्रो मेलमिलाप थियो । उसले अरुलाई आदर गरेको हुनाले उसलाई पनि सबैले प्यारो र राम्रो वचनले व्यवहार गर्थे । ऊ बाहिर निस्कदा सबै साथीहरू जम्मा भई उसंग विभिन्न विषयको बारेमा छलफल आदि गर्थे ।

उसले भन्थे - यो संसारमा मेरो निमित्त वैरी भन्ने कोही थिएन । सबैसंग मेरो मित्रता थियो । चाहे बालक होस् वा बुढा, युवा होस् वा धनी होस् वा गरीवै किन नहोस् सबै मेरो लागि समान छ । अरु साथीले उसलाई भन्दछन् ए साथी हामी त जता गए पनि केही कुरा गर्दा पनि तुरुन्त भगडा हुन्छ । छिन छिनमा घरमा होस् वा साथी भाइका बीचमा पनि तुरुन्त भगडा हुन्छ किन ?

सम्झाउँदछ - हेर भाई हामीले नरम वचन बोल्नुपर्छ । समान व्यवहार गर्नुपर्छ । म भन्दा ठूलो अरु को छ ? भन्ने भाव राख्नु हुँदैन । कसैलाई हेप दृष्टले हेर्नु हुँदैन । अर्काले केही काम वा मददत गरेकोमा त्यो गुण जान्नुपर्छ । अनि कोही पनि अरुसंग भगडा गर्न आउँदैन ।

एउटा कथा सुन्न मन लाग्छ ? ध्यान दिएर सुन । म भन्छु - कुनै ठाउँमा गुरुले पाँच जना शिष्य आफूसंग राखेर तालिम दिएर पढाइरहेको थियो । अनि गुरुले मैले दिएको तालिम कतिको निपुण भयो भनेर दुइजना शिष्य छानेर भने - हे शिष्यहरु हो ! मैले तिमीहरूलाई कति विद्या दिइ सकें । तिमीहरूले आफ्नो स्वभावमा कति परिवर्तन गर्न सक्यौ । त्यो जाँचु पन्यो म तिमीहरूलाई एक एकवटा काम दिन्छु । त्यो काम पूरा गरेर आऊ भनेर गुरुले दिनु भयो ।

माइलालाई एउटा छुच्चो मान्छे खोजेर ल्याउने र कान्छालाई एउटा साधु (भलादमी) मान्छे खोजेर आऊ भनेर पठाए । किनभने हामी कहाँ ज्ञानी र अज्ञानी दुबैलाई राखेर फेरी तालिम गर्नुपर्छ । माइलाले गुरुले भने जस्तै शहर र गाँउ घुमेर छुच्चो मान्छे खोज्न गयो । घर, दैलो दैलोमा नराम्रो मान्छे खोज्यो तर एकजना पनि कतै भेटेन । माइला कायल भयो यो संसारमा चन्डाल असत पुरुष कहिँ पनि भेटेन । के गर्ने मैले ? गुरुको आज्ञा पालन गर्नु पर्ने हो । किन छुच्चो मानिस भेटेन भने - उसको बोलि वचन धेरै राम्रो थियो । आफूभन्दा ठूलालाई काका, दाजु अलि पाकोलाई बाजे मेरो दाजु, मेरो बा भनी सम्बोधन गरेर कुरा गर्दछ । आफू भन्दा सानोलाई

मेरो भाइ, मेरो बहिनी तिमी कहाँ जाने भनेर सोध्ने उसको बोलि राम्रो भएकोले अरुले पनि राम्रै उत्तर दिन्थे । उसको बोलि राम्रो भएकोले जता गएपनि उसको निमित्त खालि ज्ञानी भलादमी मात्र भेटेको हुन्छ । यो संसारमा आफू भलो जगत भलो भनेको अनुसार मैले त नराम्रो मानिस भेटेन भनेर गुरु कहाँ रितै हातले फर्केर आए । अनि गुरुले सोध्यो - खोई ? तिमिले त एक जना पनि छुचो मानिस ल्याएन । के संसारमा एकजना पनि छैन ? माइलाले जवाफ दियो । हो गुरु यो संसारमा मैले त एकजना पनि नराम्रो मानिस भेट्न सकेन । म कायल भएर आए गुरुवा । फेरी कान्छा नाम भएको विद्यार्थी आयो । उसले भन्यो गुरुवा मैले त यो संसारमा सज्जन र ज्ञानी भलादमी मानिस एकजना पनि भेट्न सकेन छुचै छुचो मात्र भेटेको छु । माफ पाउँ गुरुवा । मैले खोज्न सकेन भनेर भन्न आयो ।

अनि गुरुले भन्यो तिमिले आफूभन्दा ठूलोलाई पनि हप्काएर कुरा गन्यो होला । सानोलाई पनि गाली दियो होला । तिम्रो बोलि कडा छ । मिजास भनेको अलिकति पनि थिएन । अनि तिम्रो बोलि कडा भए पछि तिमिलाई कसले राम्रो बोलि बोल्न आउँदछ र । माइलाले कडा छुचो मान्छे कोही छैन भनेर एकजना पनि ल्याएन । के तिमिहरु दुईजनाका काम के भयो ? कान्छाले फेरी भन्यो गुरुवा कस्तो काम दिनु भएको ? जता गएपनि मलाई गाली दिने ईटाले हानी दिने, कुनै युवाले मलाई कुटी दिने, बुढोले गाली दिने यस्तै मात्र भेटेको छ । अनि गुरुले तिनीहरु दुवैजनालाई शहर र गाँउमा पठाए, एकजनाले कुनै दुर्जन व्यक्ति खोजेर ल्याउन सकेन, एकजनाले सज्जन व्यक्ति खोजेर ल्याउन सकेन । अब थाहा पायो , सज्जन र दुर्जन दुबै आफ्नो मुखमा भइरहन्छ । हेर ! तिमि परीक्षामा पास भएन । माइला परीक्षामा पास भयो । किनभन्दा उसको बोलि राम्रो भयो । अब जता गए पनि भयो भनेर घर पठाई दियो । तर जबसम्म तिमि तिम्रो वचन राम्रो गर्न सक्दैन त्यति वेलासम्म मलाई सेवा गरेर यहि वस्नु पर्ला । तर दुर्जन स्वभाव

भएको ब्यक्तिलाई कुकुरको पुच्छर १२ वर्ष सम्म डोरीले बाँधेर राखे पनि फुकाले पछि घुमेर नै जान्छ । त्यस्तै दुर्जनको स्वभाव पनि त्यस्तै हुन्छ भनेर गुरुले उपदेश दिनु भयो । बुझ्यौ त्यस्तै भलो हुने नहुने सबै आफ्नो मुखको बोलिमा भर पर्छ । त्यस कारणले बुद्धले भन्नु भयो सुभासित वाचा गर्नु पर्छ । कसैलाई बन्चरो जस्तै वचनले कुरा गरेर चित्त दुखाउनु हुँदैन । बुद्धको वचन अनुसार मृदुभाषी बोलेर सबैसंग मिलनसार भएर बसौ ।



१४. केटाकेटीहरूको सन्मुखता

आमाबुवाले केटाकेटी जन्माउँदछन् । तर बालक बेलादेखि नै राम्रै तहलाउनु पर्छ । बेलामा तहलाउन सकेन भने त्यो बालक बच्चाहरु विभिन्न चरित्र भएका बाल बच्चाहरु हुनसक्छन् ।

केटाकेटीहरूको स्वभाव कस्तो हुन्छ ? उचश्रृंखला नकल गर्ने बानी हुन्छ । उनीहरूलाई राम्रो र नराम्रोको केही वास्ता गर्नु पर्दैनथे । बोल्ने, चालचलन, कामकाज, व्यवहार यी सबै आमाबुवाको नकल गर्ने छन् । जे जे देखेको छ त्यहि नकल गर्ने गर्दछन् । त्यसकारण उनीहरूका अगाडी नराम्रो वचन वा बोलि, कामकाज, व्यवहार नराम्रो गर्नु हुँदैन । जस्तै ठट्टा गर्ने, फुटो बोल्ने, अनादर शब्द बोल्ने, फोहर शब्द प्रयोग गरेर अनैतिक व्यवहार आमा बुवा वाजे आफूभन्दा ठूलो संग नराम्रो व्यवहार आदि गर्नु हुँदैन ।

उदाहरणको लागि सानो कथा प्रस्तुत - वाराणसी देशमा ब्रम्हदत्त राजाले राज्य गरिरहेको थियो । त्यस दरवारमा राजाको पटागिनीमा हात्ती पालिराखेको थियो । त्यसको आसपासमा चोर, डाँका, असत पुरुषहरु बसेर कुरा गर्ने ठाउँ बनाइ राखेको थियो । हात्ती पालिराखेको ठाउँमा पर्खालनिर एउटा प्वाल थियो । त्यो प्वालबाट उनीहरूले नराम्रो कुरा गरेको सबै कुरा त्यहाँबाट सुनिन्थ्यो । डाँका, चोरहरूले जहिले पनि राति जम्मा भएर मान्छेलाई मार्नुपर्छ, कुत्नुपर्छ, गालि दिनुपर्छ भनेर नराम्रो नराम्रो कुरा मात्र गरिरहने गर्दथे । त्यो कुरा गरेको मलाई सिकाएको होला भनेर हात्तीले अनुकरण गरेर सिकेर लियो । भोलिपल्टदेखि आफूलाई खाना दिन आउने मान्छे (माग) तबेलामा आएको देख्ने वित्तिकै आफ्नो सूढले बेरेर पच्छ्राँदै मारिदियो । त्यस्तै एउटा कुकुर उसको अगाडी आयो । उसलाई पनि मारि दियो । त्यस्तै गर्दा गर्दै एवंप्रकार मान्छे पशु मार्न थाल्यो । त्यो हात्ती भएको तबेलामा कोही पनि जानु हुँदैन । त्यो त्रितान्त खबर राजा कहाँ पुग्यो । अनि त्यो कुरा सुनेर राजा सहित सबै राज दरवारका मानिसहरु डरायो ।

राजालाई पनि धेरै धन्दा भयो । त्यो राम्रो हात्ती त्यसलाई रोग लाग्यो कि भनेर डाक्टर देखाउनु लग्यो । तर जाने कसरी ? डाक्टरले अनेक लक्षण हेर्‍यो तर रोगको लक्षण केही पनि देखिदैन । अनि त्यहि दरवारमा बौद्धिसत्त्व महामन्त्री पनि त्यहि भइरहेको थियो । जुनसुकै जन्म लिए पनि बुद्ध हुने हुनाले प्रज्ञा ज्ञानले परिपूर्ण भएको थियो । कौशल ज्ञान थियो । सबै कुरा बुझ्ने खालको परिपक्व भएको मन्त्री थियो । हात्तीलाई के गर्ने कसलाई देखाउने खुब होहल्ला मच्चियो । अनि राजाले विचार गर्‍यो, महामन्त्री तिच्छेन बुद्धि भएको ब्यक्ति उसलाई देखाउनु पर्‍यो भनेर बौद्धिसत्त्व मन्त्रीलाई बोलायो ।

राजाले मन्त्रीलाई भनी बक्स्यो - “महामन्त्री हाम्रो हात्तीलाई के भयो एकचोटी हेर” भनी बक्सी मन्त्रीलाई हेर्न लगायो । मन्त्रीले राजाको आज्ञा सुनि त्यहाँ गएर हात्तीलाई टाढाबाट हेर्‍यो । केही रोग लागेको होइन । अनि वरीपरी पनि हेर्न थाल्यो । उसको आसपासको भित्तामा ठूलो प्वाल भएको देख्नु भयो । त्यहाँ हेर्दा चोरहरु बसोबार गर्ने लक्षण मन्त्रीले देख्यो अनि विचार गर्‍यो त्यही चोरहरु बस्न आउने ठाउँमा केही नराम्रो केही चीज बीज पनि देख्यो त्यहि चोरहरुले जथाभावी कुरा बोल्ने मान्छे मार्ने कुरा गर्‍यो होला त्यहि कुरा सुनेर त्यो हात्ती नराम्रो भयो भन्ने विचारले राजालाई त्यही कुरा भन्न लाग्यो । महाराज ! हाम्रो हात्तीलाई केही पनि रोग लागेको होइन, कुसंगत पर्‍यो त्यहाँ असत पुरुषको संगतले त्यो हात्तीको स्वभावमा परिवर्तन आएको हो भन्ने कुरा पत्ता लगायो । अनि राजाले फेरी सोधिबक्स्यो अब के गर्ने मन्त्री ? भनी बक्स्यो ।

मन्त्रीले सल्लाह दिनु भयो - “महाराज ! अब त्यही ठाउँको नजिक सत्पुरुष बोलाएर राम्रो राम्रो धर्मको कुरा सुनाउनु पर्‍यो । साधु महात्मा बोलाएर पाठ गर्न लगाउने मान्छे मार्नु हुँदैन कसैलाई धात गर्नु हुँदैन भनेर सुनाउनु पर्‍यो । उपाय यहि हो महाराज !” भनेर मन्त्रीले सल्लाह दिनु भयो । अनि त्यसपछि त्यहाँका प्वाल पनि बन्द गर्न लगायो । त्यहि आसपासमा

हात्तीलं सुन्ने गरी साधु महात्मा बोलाएर राम्रो उपदेश सुनायो । एक हप्तासम्म त्यसरी सुनाएको बेलामा हात्तीको स्वभाव परिवर्तन भयो । पहिल कुकुर पठायो केही गरेन, अनि बिस्तारै मान्छे नजिक गयो केही गरेन । हात्ती राम्रो भयो । त्यही कारण हेरेर धन्य मन्त्री सबै कुरामा निपुन्न भएको मन्त्री भनेर ठूलो पोष्टमा राखिदियो । इमान पनि धेरै दिइबक्स्यो । त्यहाँ दरवारको मानिसहरु सबै छक्क पारी दियो सबैले मन्त्रीलाई धन्य धन्य मन्त्री भनेर धन्यवाद दिनुभयो । यो कथाबाट हामीलाई के ज्ञान दियो भने चाहे मानिस होस् वा पशु, राम्रो नराम्रो कुरा अनुकरण गर्ने हुनाले सज्जन ब्यक्तिसंग मात्र संगत गर्नुपर्छ कुसंगत गत्यो भने बालबालिकाको बोली वचन पनि त्यस्तै नराम्रो वाटोमा पर्न सक्छ ।

भविष्यको कर्णधार बच्चाहरुलाई राम्रै तालिम गर्ने बानी बसाल्नुमा आमाबाबुको ठूलो भूमिका हुन आउँदछ ।

कुसंगतमा पत्यो भने आफ्नो छोराछोरीको भविष्य बिग्रिन्छ । यो बेलामा ध्यान पुन्याउनु पर्ने हो ।

Dhamma.Digital



१५. कहीं बाहिर जानु परेमा

मानिस विभिन्न कामले व्यस्त भइरहन्छ । विभिन्न मानिससंग कारोबार चलाउनु पर्छ । त्यसकारण एकै ठाउँमा मात्र वसिरहनु उचित हुँदैन । आफू बसेको ठाउँबाट वा घरबाट बाहिर कतै जानु परेमा आफू भन्दा जेठो वा आदर गर्नुपर्ने ब्यक्तिसंग अनुमति लिएर जानुपर्छ । ऊ नभएमा सम्बन्धित ब्यक्तिलाई सूचना दिएर जानुपर्छ । बाहिर जाँदा आफू के कति कामले जान लागेको हो अनि फर्केर आउने समय स्पष्ट भनेर जाने व्यवहार गर्नु राम्रो देखिन्छ । सकेमा फर्के पछि आफू आइपुगेको सूचना दिनु राम्रो आचरण हो । उदाहरणको लागि एउटा कथा प्रस्तुत गर्दछु ।

गोपाली नाम गरेकी एकजना केटी थिइन । उनी सानैदेखि सुशिल र राम्रै थिइन । उनको घरमा आमा, बाबु, दाजु र भाइ समेत गरी पाँचजना परिवार थियो ।

उनी बिहानै उठेर घरको गर्नु पर्ने सबै काम गर्थे । घरमा सधैँ सफा सुगन्ध गर्थे । अनि आमा, बाबु, दाजु र भाइलाई ठीक ठीक समयमा चिया, खाना तयार पारी दिन्थे ।

केही पढिलेखेकी हुँदा अफिसमा काम पनि गर्थे । उनीले घरको सबै काम सकेपछि अफिस जाने गर्थे । आमाबाबु र दाजुलाई म अफिस जान्छु है भनेर वचन लिएर मात्र अफिस जान्थे । नसोधिकन कतै पनि जाँदैनथे ।

फेरी अफिसबाट फर्के पछि आमा, बाबु, दाजुलाई पनि म अफिसबाट आइसकेँ । आज मेरो विशेष काम भएर बढी काम गर्नु पर्‍यो । त्यसकारणले आज हिजो भन्दा अलि ढिलो भयो, माफी पाउँ भनि भन्छिन । म कही गएको होइन । सबै कुरा सुनाइ सकेपछि आफ्नो बाहिर जाने लुगा फेरेर आफूले गर्नु पर्ने दैनिक काममा लाग्नु हुन्छ ।

फेरी पसल जान आमाबाबुसंग पैसा लिएर म पसल जानेछु

सामान किनेर आउँछु भनेर स्पष्ट कुरा भनेर जान्छिन् । बजारबाट आफूलाई चाहिने सामान किनिसकेपछि घरमा आउने बित्तिकै म आइसकैं भनेर तुरुन्त खबर दिन्थे । अनि आफूले गर्नु पर्ने काममा लाग्ने गर्थे । यस्तो जहाँ जाँदा पनि सोधेर जाने हुनाले घरमा कोही साथीहरू वा कुनै मानिस आउँदा आमाबाबुले मेरो छोरीफलाना ठाउँमा गइरहेकी छिन् । तुरुन्त आउँछु आदि कुरा भन्न सजिलो हुन्छ । यस्तो बानी भयो भने संयोगले आपद्विपद् परे पनि आफूले तुरुन्त थाहा पाउन सकिन्छ र मददत गर्न पनि सजिलो हुन्छ ।

त्यसकारण यसरी सोधेर मात्र बाहिर जाने बानी गर्नु पर्दछ । कुनै कुनै असभ्य ब्यक्तिहरू नत आमाबाबुलाई नत कुनै परिवारसंग नसोधिकन आफू मात्र ठूलो सम्झी किन सोध्नु पर्छ । आफू मन पर्ने ठाउँमा जाने भनेर जाने खालको पनि हुन्छ ।

हामीले पनि गोपाली मैयाँको स्वभाव अनुकरण गरी जता जानु परे पनि घरको परिवारलाई सोधेर मात्र बाहिर जाने बानी गर्नुपर्छ ।

Dhamma.Digital



मानव जीवनमा सबैको मन प्रशन्न अनुहार गरेर हिड्नु पर्छ । त्यसको लागि हाँस्नु पर्छ । हाँस्ने स्वास्थ्यकर पनि हुन्छ । हाँस्नु फाइदा हुन्छ भनेर सधैं चाहिने नचाहिने ठाउँमा पनि हाँसेर मात्रै वस्नु उचित हुँदैन । हाँस्नु पर्ने अवस्थामा मात्रै हाँस्ने । कसैले कुरा गर्ने बेलामा आफूले नवृष्किकन हाँस्नु राम्रो होइन । त्यस्तो अवस्थामा हाँस्यो भने गिज्याएको जस्तो हुन जान्छ ।

हाँस्ने शैली नौ प्रकारका छन् । ती हुन् -

१. हसन २. हसितं
 ३. हाँसो ४. मिहितं
 ५. सितं ६. अट्ठहासो
 ७. महाहासो ८. रोमञ्चो ९. लोमंहसन
- हाँस्ने ९ प्रकारको अर्थ प्रस्तुत गर्दछु ।

१. हसन -

हँसाइ हलुका स्वर निकालेर हाँस्नुलाई भनिन्छ । यो हँसाइ अलि भलादमी खालका मानिसहरू हाँस्ने स्वरुप हुन्छ ।

२. हसितं -

हाँसिलो भएर हास्ने अथवा केही स्वर निकालेर आनन्दित भएर हाँस्ने । सतपुरुषहरू मात्र यस्तो प्रकारले हाँस्ने गर्दछन् ।

३. हाँसो -

खुशीसाथ हाँस्ने अथवा अलि अलि मात्रै दाँत देखिने गरी हाँस्ने । खित खित गरी हाँस्ने । मन्दोसको अर्थ मन्दहँसाइ यी वानी साधारण व्यक्ति हाँस्नेमा पर्दछन् ।

४. मिहितं -

मुसुक्क हाँस्ने, मुसुक्क हाँसेर अनुग्रह देखाउने । यो मुसुक्क हाँस्नु भनेको हर्ष, कान्ति, शोभा र खुशी प्रकट गरी देखाउनु हो । मुसुक्क हाँस्नु भनेको स्वीकृत स्वागत र सन्तुष्ट प्रकट गरी देखाउने हो । आकर्षण गर्नलाई निकालने भाव हो । यस प्रकारको हँसाइ सज्जन, कुलीन, भलादमी, विनीत, भद्र मानिस तथा उच्च श्रेणीका घरानीया सत्पुरुष वा महिलाले हाँस्ने तरिका हो ।

५. सितं -

सबभन्दा कम भाव प्रकट गरेर मुस्क्राउने । मुसुक्क हाँस्ने यो विशेष गरी भगवान् बुद्धले कुनै घटनालाई दिव्य चक्षुले साक्षात्कार गर्नु भई त्यसको सही अर्थ प्रकट गर्न अथवा भविष्यवाणी गर्नलाई मुस्क्राउने भाव हो । यो हाँसो सबैभन्दा उच्चस्तरको हँसाइ हो । शायद प्रत्येक बुद्ध र अरहत्हरुको हाँसो पनि त्यस्तै हुनु हो ।

६. अट्ठहाँसो -

घोडा जस्तै हाँस्नु । टाउको , काँध, हात, खुट्टा शररिलाई कम्पित गर्दै हाँस्नु । भूइमा लत्री गरी हाँस्नु, हात पेटलाई मिची मिची आँखाबाट आँसु बगाउँदै हाँस्नु, आँखाचिम चिमाई खितिती हाँस्नु, आछु आछु गर्दै हाँस्नु हाँस्नै नसक्ने गरी हाँस्नु, मुखबाट च्याल चुहाउँदै, नाकबाट सिंगान स्याल स्यालनी आउने गरी हाँस्नु । यस्तो हँसाइ भद्र महिला वा पुरुषहरुलाई सुहाउँदैन । यो हँसाइ दरिद्र नीच जाति, क्षुद्र व्यक्ति, अशिक्षित व्यक्ति सारै तल्लो पोजिसनमा वस्ने व्यक्तिमात्र यस्तो हाँस्ने गर्दछन् ।

७. महाहाँसो -

महाहँसाइ ठूल ठूलो स्वर निस्कने गरी हाँस्ने । हा हा हा गर्दै ठूलो

स्वरले हाँस्ने । हिं हिं गर्दै महास्वर निकाल्दै हाँस्नु । यो असभ्य ब्यक्तिहरूको हँसाइ हो । याचक, क्षुद्रजातिले हाँस्ने हाँसो हो ।

८. रोमाञ्चो -

फुर्फुरिन्दै मनमा भ्र्वास भ्र्वास गरी हाँस्ने । रौरु ठाडो हुने, कान ठाडो गरी, आँखा राता गरी उच्च स्वरले हाँस्ने । यो मनको आकस्मिक हर्षोउल्लास प्रकट हुने बेलाको हाँसो हो । कहिलेकाहीं केही कुराको सम्भना अनुभव वा सुनाइले पनि उक्त हाँसो आउन सक्छ । यस हाँसोमा कार्य सिद्ध भएको पूर्ण उत्सुक लक्षण आउँदछ ।

९. लोमहंसन -

आश्चर्य हुँदा प्रमुदित हुँदा वा कुनै घटना प्रकट हुने भाव देखाउने हाँसो हो । यो हाँसोमा पनि आवाज आउँदैन । यो आश्चर्य र आनन्द प्रकट गर्ने हाँसो हो ।

हाँस्ने विभिन्न तरिकाका आ-आफ्नो महत्वबारे माथिको कुराबाट बुझिन सकिने हुन्छ । हाँस्ने एक सुलक्षण स्वभाव हो । तर जता पायो त्यता हाँसि रहनु हुँदैन । यसको विपरित परिणाम आउन सकिन्छ । त्यसकारण हरेक क्षेत्रमा सिमीत लक्षणको आवश्यक हुन्छ । त्यसको बारेमा एउटा घटना प्रस्तुत गर्दछु । ठाउँ हेरेर हाँस्न नसके त्यस्तो धोका हुनेछ ।

दुइजना विद्यार्थीहरू एकै ठाउँमा काममा जाने भनेर बाटोमा कुरा गर्दै हाँस्दै गइरहेका छन् । त्यही बेलामा उनीहरूले एउटा सन्यासी आइमाइले भनेको पक्क वसिरहनु हुँदैन । मुसुमुसु हाँसिरहनु पर्छ । त्यस्तै उपदेश दिई रहेको कुरा सुनेर आइरहेको छ । त्यही कुरा सम्भेर जो संग पनि हाँस्न थाल्दछिन् ।

बाटोमा दुइजना केटा आइरहेका छन् । उनीहरू देखेर पनि हाँसिरह्यो । केटाहरूले के ठान्यो भने लौ ती दुईजना केटीहरूले हामीहरूलाई

प्रेम गर्न लागेकी छिन् । फकी फकी केटीहरूलाई हेन्यो । त्यस्तै हाँसिरहेकी छिन् । त्यस पछि ती दुई जना केटा आएर उनीहरूलाई हमला गर्न लागे ।

वाटोमा एकान्त थियो । बटुवाहरू कोही आएको देखिदैन । अनि ती केटीहरू बेसरी करायो । हामीलाई केटाहरूले बलात्कार गर्न लाग्यो । गुहार ! गुहार ! भनेर बेसरी करायो । अनि आसपास घर भएका मानिसहरूले भ्यालवाट हेरे । साँच्चै उनीहरूलाई हातपात गरिरहेको देखेर हतार पतार बाहिर आएर केटाहरूलाई पिट्न थाल्यो । अनि केटाहरूले भने “दाइहरू हो, यो हाम्रो दोष र भूल होइन ।” पहिले नै उनीहरूले हाँसि हाँसि हामीहरूलाई जिस्काए आवाहन गर्‍यो । त्यस्तो गरे पछि केटाको मनत त्यस्तै तानी हाल्छ नि । अनि हामीले उनीहरूलाई मजाकगर्न आएको हौं भनेर भन्छन् ।

अनि केटीहरूले पनि भने - “दाइहरू हामीले कथा भनि रहेको ठाउँमा केटीहरू पक्क भएर बस्नु हुँदैन । मुसुमुसु हाँस्नु आइमाइका लक्षण हो । त्यस्तो नारीलाई लाभ हुन्छ । पक्क बस्नु नारीको अलक्षण स्वभाव हो ।” भनि रहेको सुनेर हामीहरू हाँसै हिँडिरहेका हौं । वृत्तान्त कुरा भनि दियो । त्यस पछि केटा र केटी दुवैलाई पुर्पछे गरी आ-आफ्नो ठाउँमा पठाइदियो । केटाहरूले धेरैलात खानु पर्‍यो ।

त्यसकारण यथायोग्य ठाउँ हेरेर मात्र हाँस्न जान्नु पर्छ । नत्र भने धोका खानुपर्छ ।

अब हामीले बुझ्नु पर्छ कि ठाउँ र मानिस हेरी अवस्था हेरी हाँस्न जान्नु पर्छ । यसले यो शिक्षा दिनु भएको छ ।



१७. तिमन्त्रणा

नमरेसम्म संसारमा रहेसम्म परस्पर हाम्रो व्यवहार चलिरहन्छ ।
निमन्त्रणा दुई प्रकारका हुन्छन् ।

१. गृहस्थहरूलाई आफूले बरोबर आफ्नो छोरा छोरीको शुभ कार्य र बाजे बराजुहरूका कुनै कार्यमा छरछिमेकीहरूलाई बोलाई खाइराख्यो भने अरुले पनि त्यस्तै बेलामा परस्पर निमन्त्रणा पत्र दिएर भोज बोलाउने चलन चल्ती छ ।

२. निमन्त्रणामा त्यागी, साधु, सन्यासी, ऋषीमुनिहरूलाई निमन्त्रणा दिएकोमा फेरी बोलाएर खाउनु पर्दैन । यो पुण्यको लागि मात्र हुन्छ । व्यवहारमा हुँदैन । ऋषिमुनि सन्यासी वा भिक्षुहरूले दान दिने दाताहरूलाई पाठ पूजा गरेर सुखीहोस्, जयहोस्, निर्वाण प्राप्त होस् भनेर आशीर्वाद मात्र दिइन्छ । फेरी भोज बोलाएर सट्टा पट्टा गरी खाउनु पर्दैन ।

कसैले आफूलाई कुनै उत्सव पार्टी वा विवाहमा निमन्त्रणा दिए खुशीका साथ स्वीकार्नु पर्छ । धन्यवाद वा बढाई दिनुपर्छ । कुनै कारणले जान नसक्ने वा नभ्याउने भएमा समयमा नै कठोर वचनले म आजुँदिन वा तिम्रो निमन्त्रणा मलाई चाहिँदैन भनेर भन्नु हुँदैन । विशेष कारणवश जान नसक्ने देखिएमा कारण जनाइ क्षमा याचना गर्ने, दुःख वा अवशोष प्रकट गरेर शिष्ट व्यवहार गरी देखाउनु अति उत्तम देखिन्छ । यो मानव कर्तव्य हुन आजुँदछ । बोलाउने मानिसलाई अपमान हुने गरी बोली बोल्नु हुँदैन । आए पनि नआए पनि दिइएको निमन्त्रणा पत्रलाई स्वीकार गरेर लिनुपर्छ । आफ्नो कुनै पनि जरुरी काम परेन भने त्यो निमन्त्रणालाई स्वीकार गरेर जानुपर्छ ।



१८. नमस्कार

नमस्कार गर्ने यो साधारण होस् या गहिराई मानिस होस्, नमस्कार गर्ने चलन, बोलचाल गर्ने एउटा सम्बन्धको चिन्ह हो । यो नमस्कारले जस्तो सुकै मानिसको मन पनि पगलाई दिन्छ ।

नमस्कारको महत्व - यदि मन्त्रीगण वा साधारण अफिसमा नै किन नहोस् नमस्कार गर्‍यो भने चाँडै काम हुन्छ । यदि नमस्कार गरेन भने काम ढिलो सुस्ति हुन जान्छ । परापूर्व कालदेखि हाम्रो देशमा आदर, गौरव, स्वागत, सत्कार, मान मर्यादा दर्शाउनलाई पहिले चरणमा नै नमस्ते भनेर शिष्टाचार गर्ने चलन छ । हाम्रो देश लगाएत एसियाली मुलुकमा नमस्ते गरेर वा भनेर शिष्टाचार व्यक्त गरेको हामीले देख्न सक्छौं । नमस्ते गरिंदा गौरव प्रकट हुने गरी अलिक निहुरेर गर्नु राम्रो देखिन्छ । कसैले नमस्ते गरिंदा माननीयहरूले पनि नमस्ते भनेर शिष्टाचार प्रकट गर्नु राम्रो हुन्छ । माननीयहरूले पनि कहिले काही पहिलो नमस्ते नभनेको त होइन । तर त्यसो भने पनि विन्ती नगरिकन पहिला नै बोल्ने जस्तो गरेर मात्रै भनेको व्यक्ति पनि हुन्छ । यस्तो गर्नाले अंगपूर्ण भएको देखिदैन । वास्तवमा सानाले ठूलालाई गौरवपूर्ण रूपले नमस्ते गर्नु पर्ने आफ्नो कर्तव्य हुन आउँदछ ।

कसैले कसैलाई परिचय दिइदा अपरिचित व्यक्ति प्राय चुप लागेर बस्ने गर्दछ । परिचय दिइदा अपरिचित व्यक्तिले तुरुन्त नमस्ते भन्ने चलन छ । तर जो परिचय दर्शी हो ऊ ठूलाबडा भएमा खुशीले छाएको मनोभाव नमस्ते गरेर दर्शाउँदछ । परिचय दिइदा दुवैतिरका व्यक्तिले नमस्कार जनाए पछि विशिष्ट व्यवहारबाट कुराको थालनी हुन्छ । नमस्तेबाट नै कुराकानी गर्ने तुल्याउँदछ । नमस्ते गर्नु भनेको एक प्रकारका सभ्यता देखाउने चिन्ह हो । असभ्य मानिसले हात जोडेर नमस्ते कहिले पनि गर्दैन । खालि ट्वाल्ल मात्र हेरिहन्छ । आदर भाव राख्न जान्दैन ।

हेर वालवालिका हो ! नमस्ते भनेको सभ्यताको चिन्ह भएको हुँदा आदर भाव राख्नु पर्ने ठाउँमा गयो भने मान्छे हेरी, व्यक्तित्व हेरी नमस्ते गर्न जान्नुपर्छ । यो एउटा शिष्टताको चिन्ह हो ।

१९. हात मिलाउनु

आजकाल हात मिलाउने पनि चलन चल्तीमा आइराखेको छ । तर यो विदेशीको नक्कल मात्र हो । नेपाललाई सुहाउदैन । यो त्यति शिष्ट देखिदैन किनभने यो संसारमा सज्जन भन्दा दुर्जन धेरै हुन्छन् ।

एउटा घटना - पार्टीमा केटा पनि हुन्छ, केटी पनि हुन्छ । विवाहित पनि हुन्छ, अविवाहित पनि हुन्छ । त्यहाँ विभिन्न प्रकारका मानिसहरु हुन्छन् । त्यहाँ एउटी राम्री सुन्दरी केटी आइरहेको थियो । त्यहाँ स्वागत आइरहेकै बेलामा एकजना केटाले (युवक) ती केटीलाई हात मिलाउँदा छोड्दै छोडेन । जति फुत्काउन खोजे पनि फुकाउन सकेन । आखिरमा चिच्याउनु पयो । त्यस बेलामा सबैले के भयो भनेर हेर्न आए, कसैले त्यो बदमास केटालाई पिट्यो, पार्टीमा बेइज्जती भयो । त्यसकारण जहाँ पायो त्यहाँ हात मिलाउनु उचित देखिदैन ।

यो चलन पश्चिमी मुलुकका शिष्टचार व्यवहार हुन् । हाम्रो लागि हात समाउनु शोभायमान र शिष्टचार जस्तो लाग्दैन । नत प्रशंसनीय नै हो ।

बौद्धहरुका निमित्त नमस्ते गर्नु नै धेरै राम्रो शिष्टाचार हो । यस शिष्टाचारलाई हामीले कहिले पनि नबिसिनु । अब आएर विदेशीहरुले पनि नमस्ते नै गर्ने अनुकरण गरेको देखिन्छ । कुनै अवस्थामा त्यस्तै समाजमा परेको बेलामा हात मिलाएर शिष्टाचार व्यक्त गर्नु पर्ने बाध्यता पनि हुन सक्छ । त्यस अवस्थामा महिलासंग हात मिलाउनु परेमा आफूले पहिला हात नमिलाउने महिलाले नै हात मिलाउन आएमा मात्र आफूले मिलाउने । हात मिलाए पनि अलिकति नरम गरी हात मिलाउने गर्नुपर्छ ।

हात मिलाउँदा आफूले खुशीको भाव प्रकट गर्दै दुवै हातले उसको हात समाउनु पर्दछ । यो उत्सुकताको भाव प्रकट गरी हात समातेर मुस्कान ल्याइ आँखाले उसको आँखामा हेर्नु पर्दछ । आँखा वा मुखमा आफूले लामो

समय सम्म हेर्नु हुँदैन । कसैले हात मिलाउँदा “How do you do ?” भनेमा आफूले पनि त्यस्तै जवाफ दिनु पर्दछ । उक्त दुबै कथनको अर्थ एउटै हो ।

आफूले मान्नु पर्ने धेरै विशिष्ट ठूलाबडाले हात मिलाउन खोज्नु भन्दा पहिले हात मिलाउन नजान्नु नै जाति हुन्छ । तर हात मिलाउन आएमा आफूले पनि तुरुन्त उहाँसंग हात मिलाउनु आफ्नो कर्तव्य हुन आउँछ । यो हाम्रो चलन होइन भनेर हुस्स बसिरहनु हुँदैन । ठाउँ हेरेर व्यक्ति हेरेर हात मिलाउने गर्नु उचित देखिन्छ ।

विशेष गरेर केटीहरूले हरेक क्षेत्रमा होशियारी भएर हिंडुल् गर्नु पर्दछ । नत्र भने खतरा आउन सकिन्छ ।



२०. धन्यवाद

हरेक क्षेत्रमा मानिसको वीचमा परस्पर काम, या वस्तुवाट आदान प्रदान भइरहन्छ । त्यस बेलामा हामीले सहायता वा उपकार गरेकोमा धन्यवाद भनी प्रयोग गरिने शब्द सभ्यताको चिन्ह हो ।

यो धन्यवाद दिने अनुमोदन गर्ने प्रचलन परापूर्व कालदेखि नै चलि आएको सांस्कृतिक परम्परा हो । कसैले आफूलाई कुनै वस्तु दिएमा, उपकार गरेमा, सहायता दिएमा, उपकार हुने केही कुरा भनेमा, वाटो मात्रै देखाईदिएमा पनि आफूले त्यस व्यक्तिलाई धन्यवाद दिनु, कृतज्ञता ज्ञापन गर्नु धेरै राम्रो हुन्छ ।

धन्यवाद पनि विभिन्न तरिकाले दिन सकिन्छ । जस्तै -

१. धन्यवाद !
२. धेरै धन्यवाद !
३. मुरी मुरी धन्यवाद !
४. लाख लाख धन्यवाद !
५. कोटी कोटी धन्यवाद !

यी शब्दहरू चलन चल्तीमा आएका धन्यवादको प्रकारहरू हुन् । साधारण व्यक्तिलाई धन्यवाद मात्र भने पनि हुन्छ वा पुग्छ । तर मान्यवर वा विशिष्ट व्यक्तिहरूलाई धन्यवादको सत्ता “म तपाईं प्रति आभारी छु” “तपाईंले गरिदिनु भएको कामको लागि कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु” भन्नु राम्रो हुन्छ । कहिले कतै कसैले आफूसंग हारगुहार वा केही वस्तु माग्न आएमा दिन सकिन वा औगात नभएमा “तपाईंले भन्नु भएको त्यति काम पनि मैले गरिदिनु नसकेकोमा मलाई अपशोच छ” “क्षमा गर्नुहोस् ।” भनी विनम्रता व्यक्त गर्नुपर्छ । केही वस्तु कसैले ससम्मान आफूलाई दिएकोमा त्यो वस्तु आफूलाई मन नपरेता पनि दिने मान्छेलाई धन्यवाद दिए हुन्छ । उदाहरणको लागि भनौं, हामी कतै बसमा गइरहँदा कसैले चुरांट सल्काउन थाल्यो र

उसले आफूलाई पनि “चुरोट सलकाउन हुन्छ कि ?” भनी चुरोटको बट्टा दिन खोजेमा “धन्यवाद ! म चुरोट खाँदिन, हजूर” भनी धन्यवाद दिने चलन छ । यो धन्यवाद दिने प्रथा हाम्रो देशमा मात्र होइन अपित विभिन्न देशहरूमा अर्थात् विश्वका ठूल-ठूला मुलुकहरूमा भन बढी छ ।

सभ्य देशमा त्यस्तो भन्ने धेरै चलन चल्तीमा आइरहेको छ । त्यो एउटा सभ्यताको चिन्ह हो । जति मानिस सभ्य हुन्छ । उति नै यस्तो जे गरि दिए पनि, वा केही वचनबाट केही सहयोग गरेपनि त्यही भन्ने चलन छ । यो विदेशमा मात्र होइन । हामीले यस्तो राम्रो चलन अनुकरण गर्नु अति उत्तम देखिन्छ ।



२१. सफलताको अवस्थाठा

जुनसुकै आफ्नो हितैषी व्यक्ति कुनै काममा सफल भयो भने बधाई दिने चलन छ । जस्तै परिक्षामा उत्तिर्ण भएमा, चुनावमा विजय भएमा, व्यापारमा आम्दानी बढेमा, विवाह भएर छोरा वा छोरी पाउँदा त्यस्तै कुनै काम सफल हुँदा हर्ष प्रकट गर्दैमा बधाई दिने र साथमा प्रशंसा पनि गर्ने चलन छ । यस्तै प्रकारले प्रशंसा प्राप्ती वा बधाई प्रति व्यक्तिले प्रशंसा वा बधाई दिने व्यक्तिलाई प्रशन्न हुने गरी धन्यवाद दिने चलन छ ।
उदाहरणको निम्ति भनौं -

कसैले यसपाली म बल्ल जाँचमा पास भएँ भन्यो भने त्यो कुरा सुन्ने वित्तिकै तपाईंलाई बधाई छ बधाई छ भन्दै हर्ष व्यक्त गर्ने चलन छ । बधाई शब्दको प्रत्युत्तरमा धन्यवाद भन्छन् । यसरी विभिन्न प्रकारले हर्ष प्रकट गर्न सकिन्छ । जस्तै -

१. बधाई छ !

२. धेरै खुशी छु !

३. हर्ष लाग्यो !

४. धन्यवाद छ !

५. यसपालीको चुवानमा तपाईंले जितेकोमा हृदयदेखि बधाई छ !

६. सकुशलता पूर्वक यात्रा सफल गरेकोमा हृदयदेखि बधाई छ !

७. तपाईंको काम सफल भएको सुनेर मलाई धेरै हर्ष लाग्यो ! राम्रो भयो !

८. ठीक भयो !

९. असल भयो !

१०. आश्चर्य भयो !

११. गजब भयो !

१२. ओहो ! आदि भन्ने चलन छ ।

साथमा विभिन्न शब्द वा वाक्य प्रयोग गर्न सकिन्छ । यस्तै भनेको

बेलामा कुनै शिक्षित व्यक्तिले त्यही अनुसार उत्तर दिनेछ । यो पनि एक प्रकारको शिष्टता हो । हामीले यस्तो बेलाबखत हेरेर आफ्नो परिवारको विचमा, समाजका कुनै व्यक्तिहरूलाई यथायोग्य शब्द वा वाक्य प्रयोग गर्न जान्नुपर्छ । यो शिष्टाचार स्वभावलाई बिर्सनु हुँदैन । यस्तो उचित स्वभावलाई हामीले सकभर अनुकरण गर्न योग्य देखिन्छ । यहि नै मानव सभ्यता हुन आउँछ ।



२२. दुःखीत अवस्थाता

संसारमा मानिस जन्मे पछि कसैलाई सुख हुन्छ कसैलाई दुःखः भई रहन्छ । जीवनमा सुख र दुःखः दुईवटा पाँगा समान हुन्छ । शान्ति अशान्ति पनि मनमा भइरहन्छ ।

कुन अवस्थामा त्यस्तो हुने ?

जस्तै परीक्षामा अनुतीर्ण भएमा चुनावमा हारेमा, व्यापारमा सफल नभएमा, आफ्नो प्यारो मानिससंग वियोग भएमा अथवा आफ्नो परिवार मध्ये कसैको देहान्त भएमा, हाम्रो मन अशान्ति हुन्छ, त्यस्तो अवस्थामा सान्त्वना दिन जानु अति उत्तम देखिन्छ ।

उदाहरणको लागि 'राम बहादुर' को जीवनी अध्ययन गरेर ज्ञान हासिल गरौ ।

रामबहादुर नामको एक जना व्यक्ति थियो । ऊ अति सरल र शिक्षित स्वभावको केटा थियो । उसले अशिक्षित र नराम्रो व्यक्तिसंग संगत गर्दैन । उसले आफ्नो समय भएको बेलामा एकान्तमा बसेर ठूल ठूला विद्वानहरूका जीवनी, राम्रो राम्रो कथा भएको, उपदेशात्मक पुस्तक हेर्ने बानी गर्थे । त्यो मानिस अति परोपकारी र दानीको स्वभाव थियो । अरु व्यक्तिलाई मद्दत गर्नु नै उसको ठूलो रुचि थियो । आफ्ना मित्रबन्धुहरूलाई दुःख परेको बेलामा आफूले सक्दो सहयोग गर्ने बानी थियो । यदि सहयोग गर्न नसकेमा सहानुभूतिसम्म भए पनि प्रकट गर्थे ।

एकजना साथीले व्यापार गर्दा त्यसमा ठूलो घाटा परेर सारै दुःखित भई बसिरहे । अनि त्यही रामबहादुरले त्यसलाई विभिन्न प्रकारका कथा या कुराले बोध गराए । संसारमा सबै काम आफूले भने जस्तो हुँदैन । सबै धन एकदिनमा विनास भएर जान सक्छ । मनमा धैर्य गर, फेरि विस्तारै अरु थोक व्यापार गर्ने आदि सल्लाह दिएर बोध गर्दथे ।

परीक्षामा अनुतीर्ण भएका एकजना विद्यार्थी सारै अपशोच गर्दै रहँदै

खाना पिना नै नगरी घुदैं बसिरहेको थियो । त्यसलाई पनि रामबहादुरले विभिन्न कुरा सुनाएर बोध गराए । हेर भाई, परीक्षा भनेको पढी रहेसम्म आफूले मेहनत गर्न सकेन भने त्यस्तै अनुतीर्ण हुन्छ । अनुतीर्ण भयो भनेर हरेस खानु हुँदैन । कोशिस गरेर धैर्य गरेर पढ्नु पर्छ ।

हेर भाई, एक ठाउँमा एउटा कीरा एउटा गारो माथि विस्तारै गई रहेको थियो । अरु कीरा आएर उसलाई सातचोटि तल खसालि दिए । तैपनि त्यो कीराले हरेसनखाई आफू कहाँ जान लागेको हो त्यहाँसम्म चढेर गएर सफल गरी छाडे । यो मैले देखेको कुरा हो । यो बाट के थाहा हुन्छ भने संसारमा कुनै पनि काम गर्दा धैर्यपूर्वक गरेमा एक न एक दिन अवश्य त्यो काम सफल हुने नै छ । त्यसकारण हरेस नखाउ भनेर सहानुभूति दिएर उसको मन शान्त पारी दिन्थे । त्यस्तै चुनावमा हारेको मान्छे आफूले धेरै पैसा खर्च गरेर चुनावमा उठे, तर हारेर अति नै दुःख मान्दै बसिरहे । त्यसलाई पनि विभिन्न कथा सुनाएर वा उपदेश दिएर मन शान्त पारिदिए ।

त्यस्तै कुनै घरमा एकजना मानिसको छोरा मर्दा खूब शोक गरेर बसिरहे । त्यसलाई पनि रामबहादुरले त्यहाँ गएर संसारमा जन्म भए पछि एक दिन मर्नु नै पर्छ । यो स्वभाव धर्म हो । कसैलाई पनि यो संसारमा रहन दिँदैन । यो संयोग र वियोग हुने संसारको स्वभाव हो । विलाप नगर, त्यसको लागि पुण्य कार्य गरेर राम्रो गतिमा जाओस् भनेर कामना गरी पुण्य पठाईदिनु भनेर उसको मनलाई सान्त्वना दिएर शान्त पारिदियो । त्यस्तै दशा लागेका दुर्भाग्यवस आपद विपद् भएकालाई सकेसम्म आफूले सहानुभूति वा समवेदना प्रकट गर्ने अथवा दुःख प्रकट गर्दै भरोसा दिने गर्नु पर्दछ ।

उदाहरणको लागि - ज्वरोले मलाई धेरै सताई रहेछ भन्दा सुन्ने व्यक्तिले भन्नुपर्छ । "चिन्ता लिनु पर्दैन, निको भईहाल्छ" तपाईं विरामी भएकोले मलाई पनि दुःख लागिरहेको छ भनेर आश्वासन र सहानुभूति प्रकट गर्नु रामबहादुरको स्वभाव थियो । त्यस्तै हामीले पनि विभिन्न प्रकार ले दुःखित व्यक्तिहरूलाई आपदविपद् परेका व्यक्तिहरूलाई हरेक प्रकारले आश्वासन दिदै सहानुभूति प्रकट गर्नुपर्छ । यो मानव धर्म हो ।

२३. विरामी हेर्न जाँदा

यो संसारमा मानिस होस् या पशु होस्, जन्म भएर शरीर बाँकेर आए पछि यो शरीरमा विभिन्न रोगले सताउँछ । त्यस बेलामा जुनसुकै विरामी भईरहेका इष्टमित्र वा बन्धुका घरमा वा अस्पतालमा भेट्न जाँदा वा हेर्न जाँदा खाली हातले जानु हुँदैन । विरामीलाई के रोग भइरहेको छ, त्यो हेरेर उसलाई खानु हुने र उपयोग गर्नु हुने वस्तु लिएर गई उपहार दिनु आवश्यक देखिन्छ । यदि रोगीलाई उपयोग गर्ने खालको वस्तु लिएर जान थाहा नभएमा राम्रो फूल लगेर कोठामा फूलदानी सहित उपहार दिनु राम्रो हुन्छ । किनभने फूल सबैले मन पराउँछ । सबै विरामीको मनमा पनि फूल हेरेर मन आनन्द र हर्षको फूल फूलोस् । फूल सबैलाई मन पर्छ । देवताहरूलाई त्यस्तै प्रत्येक ब्यक्तिहरूलाई फूल हेर्दा मन प्रशन्न भइरहन्छ । सक्दो विरामीलाई सेवा गर्नु नै धर्म हो । सेवा गर्ने विभिन्न तरिका हुन्छ । विरामीलाई पाठ गरी पाठ सुनाएर वा कुनै कथा भनेर मन आनन्दित पारि दिनुपर्छ विरामीको मुख हेरेर आफू पनि दुःखित भएको र पिडा लिएको भाव दर्शाउनु हुँदैन । आँखामा आँसु आएको देखाउनु हुँदैन । मनमा पीर परे पनि कहिवाट हँसिलो मुख देखाउनु पर्छ । विरामीसंग जहिले पनि मैत्री पूर्वक व्यवहार गर्नुपर्छ । किनभने विरामी रोगले ग्रस्त भएर दिक्क स्वभावको हुन्छ । यस्तो मानिसलाई हामीले पनि दिक्क खालको स्वभाव प्रकट गर्नु भन्ने ऊ भन् दिक्क हुन्छ ।

भगवान् बुद्धले रोगीको सेवा गर्नु नै मलाई सेवा गरेको जस्तो पुण्य पाइनेछ, भन्ने आज्ञा हुँदै भगवान स्वयं 'पुतिगत' नामक भिक्षुलाई आफैले पानी तताई शरीर भरी पुछिदिई सफा सुग्घर गर्दै सेवा टहल गर्नु हुन्थ्यो ।

हामीले पनि रोगीको सेवा गरेर बुद्धको वचन अनुसार पुण्य पाउनु सक्नुपर्छ ।



२४. संगै हिड्ने बेलाटा

मानिस भएर आदर गर्न पनि जान्नु पर्छ । किनभने मानिस एक उत्तम व्यक्ति हुन् । जन्म मध्येमा मनुष्य जुनीलाई उत्तम जुनी भनेर विभिन्न शास्त्रमा लेखिएको छ । त्यसकारण मानिसमा सबै अंग पूर्ण हुनु अति आवश्यक हुन्छ । आफूले मान्नु पर्ने व्यक्तिसंग हिड्दा एक वा दुई पाइला पछ्याउँदै जाने बानी धेरै राम्रो हुन्छ । उदाहरणको लागि -

कुनै भिक्षु (भन्ते) लाई बाटो थाहा नभएमा आफूले लानु पर्ने ठाउँ भएमा दाँया वा बाँया एक दुई पाइला पछ्याई दिएर मात्र बाटो देखाउन जाने गर्नु पर्दछ । पछ्याडि भन्नाले ठीक पछि नै परेर हिड्ने पनि होइन । अफ्ठेरो बाटो भएमा वा जानलाई असुविधा भएमा भन्तेको पछि नै लागेर गएमा कुनै आपत्ति छैन । किनभने ठाउँ हेरेर काम गर्नु नै मानिसको कुशलता हो । ठाउँ हेरेर पाइला चाल्न जान्नु पर्छ ।

ठाउँ ठाउँमा कुशल ज्ञान हुनुपर्छ । यदि एकोहोरो ताल मात्र भयो भने जुन सुकै ठाउँमा पनि धोका खानु पर्ने हुन्छ । त्यसकारण सबै ज्ञानको निपुण हुनु नै मानव कर्तव्य हो र त्यसैलाई नै सज्जन व्यक्ति भनिन्छ ।



२५. हिंडाइ र बसाइ

हाम्रो जीवनमा हरेक स्वभावमा निपुण हुनुपर्छ । अनि मात्र राम्रो मानिस भन्न सुहाउने हुन्छ । नत्र कठपुतली जस्तो मात्र हुन्छ । त्यसकारण हिंडाइ र बसाइमा पनि निपुण हुनुपर्छ । जीवनमा निपुण हुनु अति आवश्यक हुन्छ ।

भद्र महिला वा पुरुष जो जसले बाटोमा हिंड्दा शरीर र हातलाई चलाएर वा हुत्याउँदै ठूलूला पाइला चालेर जानु शोभायमान देखिदैन । बाटोमा हिंड्दा अरुको घरमा, झ्यालमा, पसल आदि ठाउँमा टाउकोलाई उठाउँदै हेर्दै हिडेर जानु हुँदैन । बाटोमा हिंड्नेहरूलाई एकोहोरिएर हेर्दै हिंड्नु पनि शोभायमान देखिदैन । उफ्री उफ्री हिंड्नु पनि हुँदैन । दगुरा दगुर कुड्दै जानु भद्र महिला वा पुरुषलाई सुहाउँदैन । अरुको अगाडि कमर कसेर हिंड्नु पनि उचित हुँदैन ।

बसाइ - कही कतै बसेको बेलामा केटाकेटीहरूले जस्तै हात खुट्टा चलाएर बस्नु हुँदैन । कही पाहुनाको रूपमा गएको बेलामा घरको भित्तामा कोठामा वा यता उता आँखा चलाउनु हुन्न । अरुको सामुन्ने खुट्टा पसारेर पनि बस्नु हुँदैन । तिर्खुट्टी लगाएर बस्नु पनि राम्रो होइन । हाम्रो देशमा ठूला मन्त्रीगण मान्य व्यक्ति पनि सभामा बस्दा तिर्खुट्टी लगाएर वस्ने चलन छ । विशिष्ट व्यक्तिले पनि कसरी बस्नु थाहा नभएको जस्तो लाग्छ । खुट्टामा हातले चलेर बस्नु पनि राम्रो होइन । मानिसहरू जम्मा भएको बेलामा बसेको ठाउँमा आ-आफ्नो साथीसंग पाद् पुट्ट हिकार्एर, चलेर आँडमा हात राखेर बस्नु पनि उचित छैन । खुट्टामा हातले बाजा बजाएर चलाएर बस्नु शिष्टता देखिदैन ।

मानिसहरूको साथमा वा मन्मुखमा वस्दा अनुशासित ढंगले शिष्टभाव देखाइ गम्भीर भएर बस्नु नै विशिष्ट व्यक्तिको लक्षण हो ।

यी सबै किसिमले पूर्ण भएको जीवन नै उत्तम जीवन हुनेछ ।

उदाहरणको लागि -

सुवास नामको एकजना केटा थियो । त्यो केटा यति शिष्टता भाव भएको बालक थियो कि उसको बानी व्यहोरा अति प्रशंसनीय थियो । त्यो बालकलाई सानैदेखि कुन ठाउँमा कसरी बस्ने, आचरण गर्ने सबै थाहा थियो । आदर गर्नु पर्ने मानिसको वीचमा बस्दा कसरी बस्नुपर्छ, सभा समाजमा बस्दा कसरी बस्नु पर्ने हो, त्यो तरीका सबै थाहा थियो । ऊ बस्ने बेलामा चारैतिर हेरेर कसरी बस्नु पर्छ सबै विचार गरेर मात्र बस्ने गर्दछ । ऊ बसिरहने बेलामा सबैले उसलाई हेरिरहन्थ्यो । किनभने अति नै शिष्टता देखेको कारणले उसले आफ्नो शरीरको इन्द्रियलाई सम्पूर्ण नियन्त्रणमा राखेर बसिरहनछ । मानौ सभामा बसिरहने बेलामा सालिक जस्तो बसिरहन्छ । त्यस्तै जुन सुकै ठाउँमा बसे पनि अनुकूल मिलाएर बस्न जानेको हुनाले उसलाई सबैले प्रशंसा गर्दछन् ।

जुनसुकै ठाउँमा बस्नुमा पनि ढंग हुनु अति आवश्यक हुन्छ । मानिसको स्वभाव हेरी त्यो मानिस कुन दर्जाको व्यक्ति रहेछ भनेर जान्न सकिन्छ । ऊ असल स्वभाव देख्ने मानिस सबै खुशी हुन्छन् । अनि सबैले उसको प्रशंसा गर्दछ । हामीहरूले पनि सुवासले जस्तै ठाउँ हेरी मानिस हेरी आफ्नो स्वभाव नदेखाइ राम्रो स्वभाव अगाडि देखाइ गर्नुपर्छ ।



२६. जुत्ता फुकाल्ने र जुत्ता राख्ने तरीका

हामी मानिस हौं । मानिसमा सबै ज्ञानले परिपूर्ण हुनुपर्छ । ती मध्येमा जुत्ता फुकालेर जानु पर्ने ठाउँ पनि हुन्छ र जुत्ता फुकालेर राख्न जान्नु पनि अति आवश्यक देखिन्छ । हामी जहाँ जानु परे पनि जुत्ता लिएर हिंड्ने गर्दछौं । आजकल घरभित्र नै जुत्ता लिएर बस्ने चलन भै सक्यो । त्यसकारण ठाउँ अवस्था र समयानुसार जुत्ता लगाउनु जानेका छौं । त्यस्तै ठाउँ र अवस्था हेरेर जुत्ता फुकाल्नु पनि जान्नु पर्छ । प्रायः हामीले ढोकामा जानु पर्ने ठाउँमा नै जुत्ता फुकाल्ने चलन छ । यस्तो होइन ।

पूज्यस्थलमा जाँदा जुत्ता खोलेर जानुपर्छ । कसैले पूजा गरिरहेको बेलामा, धार्मिक कार्य गरिरहेको बेलामा आदरणीयहरु बसिरहेको ठाउँमा जुत्ता फुकालेर पस्नु परेमा उपयुक्त ठाउँमा वा सुरक्षित ठाउँमा आ-आफ्नो जुत्ता राख्ने बानी सिक्नुपर्छ । ठीक ढोकानिर जुत्ता छोड्नु हुँदैन । किनभने सबै हिंड्दा आफ्नो जुत्तामा कुल्ची दिन्छ, यता उता जुत्ता फाला फाल हुन्छ, हराउन पनि सक्छ । त्यसकारण सभा परिषद्मा जाँदा आफ्नो जुत्ता आफैले सुरक्षा गरी राख्न जान्नु पर्छ । जुत्ता राख्दा भित्र बाहिर जानु पर्ने दैलोको बीचमा वा बाटोमा नै राख्नु हुन्न । दैलोको दाँया बाँया कसैलाई असुविधा नहुने गरी राख्नुपर्छ । जुत्ता राख्दा अरुको जुत्ता माथि राख्नु हुँदैन । अरुको जुत्तालाई यता न उता पारेर वा हुत्याएर आफ्नो जुत्ता मात्रै माथि माथि गरी राख्नु हुँदैन । जथाभावी जुत्ता फुकाली राख्नु हुँदैन ।

जता पायो उतै राखेर फेरी फर्कने बेलामा जुत्ता खोज्दा नभए पछि मेरो जुत्ता हरायो भनेर चिच्याएर कराउन हुँदैन । त्यस्तो भयो भने सभा परिषद्मा वेशोभा हुन जान्छ । सभामा नराम्रो हुन्छ र सभामा बस्ने व्यक्तिहरूका पनि मनमा नराम्रो प्रभाव पर्न जान्छ ।

उदाहरणको लागि एउटा नमूना कथा -

दिनेश भन्ने एकजना व्यक्ति थियो । उसको मुख धेरै राम्रो

थियो । फेरी उसको स्वभाव पनि अति राम्रो थियो । उसको जुत्ता कहिले पनि फोहर देखिदैन । आफ्नो घरमा पनि उसले जुत्ता राख्ने ठाउँ बनाइ राखेको थियो । जता पायो उता उसले जुत्ता फुकालेर राख्दैन । अन्त गए पनि उसले आफ्नो जुत्ता उचित र सुरक्षा हुने ठाउँमा राख्ने बानी थियो । ढाँकानिर उसले कहिले पनि जुत्ता राख्दैन । त्यसकारण उसको जुत्ता कहिले पनि हराएको छैन । अरुको जुत्ताले कुल्चेको पनि थिएन । यदि जुत्ता राख्ने ठाउँ बनाइ राखेको छ भने त्यहाँ होशियारी साथ राख्ने गर्दछ । त्यही कारणले गर्दा कहिले पनि उसको जुत्ता नोक्सान भएको र हराएको भन्ने छैन ।

हामीले पनि दिनेश वाबुले जस्तै सभा परिषद् वा भोज भतेरामा वा कुनै ठाउँमा जाँदा उचित ठाउँ हेरेर आ-आफ्नो जुत्ता ठीक ढंगले राख्न जान्यो भने हाम्रो जुत्ता नत कसैले कुल्चेने छ, नत हराउने नै हुन्छ । केही पनि हुँदैन । आफ्नो सामान आफूले सुरक्षा गर्नु नै मानव शिक्षा हुन जान्छ ।

जति ठूलो वा सानो मानिसले जुत्ता कता फुकाल्ने भन्ने ज्ञान राम्रै देखिदैन ।

बालक हो । तिमीहरू ठूलो भएपछि यो किताब पढेर तिमीहरूले कहाँ कुन ठाउँमा जुत्ता राख्ने आदि सम्पूर्ण ज्ञान हुनेछ । यहि हो मूल ज्ञान हुन आउँदछ ।



२७. कुनै चीज वस्तु लिप्टर जाँदा पाबान गर्नु पर्ने

हामी बाहिर जाँदाखेरि आफ्नो कुनै चीजबीज राखेर व्याग बोकेर जानुपर्छ वा साथमा राखिएको हुनुपर्छ । त्यस्तै गरम महिना वा वर्षातमा आ-आफ्नो छाता बोकेर हिँड्नु पर्छ । तर ती वस्तुहरू हामीले हातमा लिएर गएको वस्तुहरू वा अरु कुनै चीजबीज जहाँ पायो त्यही अरुलाई अफठेरो हुने गरी राख्नु हुन्न । सजिसजावत गरी राखेको कोठा, मन्दिर, विहार वा कुनै पनि ठाउँमा केही चीजबीज राख्दा त्यस ठाउँमा नमिल्दो गरी राख्नु हुन्न । अलग्गै यथास्थानमा चीजबीज राख्ने वा बिसाउने गर्नुपर्छ । किनभने यो माथिको कुरालाई ध्यान दिएन भने मानिसहरूमा शिष्टता देखिदैन । चाहे शहरिया होस्, चाहे गाउँले होस् त्यो सबैले बुझ्नुपर्छ । नत्र शोभा हुने छैन । आफूलाई शिष्टता भएको व्यक्तिले देख्ने वित्तिकै यो कस्तो खालको व्यक्ति भनेर नजर गरिन्छ ।

जीवनको मूल्य आफूले नै बढाउनु पर्छ । कसैले बढाउने होइन । आफ्नो स्वभाव राम्रो भयो भने मान गराउने र हेपाउ गराउने त्यो आफ्नो हातमा र स्वभावमा भर पर्दछ । यदि अरुले आफूलाई मान मर्यादा राख्न इच्छा छ भने आफ्नो स्वभाव राम्रो बनाउन कोशिस एवं होशियारी हुनु पर्दछ ।



२८. कसैलाई भेट्न जाँदा पालन गर्नुपर्ने नियमहरू

हामी मानिस हौं । हामीलाई परस्पर सम्बन्धको आवश्यक पर्दछ । त्यसकारण कसैसित भेट्नलाई हामी कसैको घरमा जाँदा वा कोठाभित्र वस्नु भन्दा पहिले जुन घरमा घण्टी हुन्छ, त्यहाँ विस्तारै घण्टी दिनुपर्छ । घण्टी दिएपछि केही क्षण प्रतीक्षा गर्नुपर्छ र प्रतीक्षा गर्दा कुनै आवाज नआएमा पुनः एकपल्ट घण्टी दिने । घण्टी दिएर कुनै आवाज नआएपछि आफ्नो ठाउँमा जानु बेस हुन्छ ।

घण्टी नभएको घरमा कसैलाई बोलाउनु पऱ्यो वा भेट्नु पऱ्यो भने दैलोमा एकपल्ट विस्तारै आवाज दिने । एकछिन प्रतीक्षा गर्ने । प्रतीक्षा गर्दा कुनै शब्द नआएमा पुनः पहिलेको भन्दा केही ठूलो आवाज दिएर दैलोमा घच् घच्याउने । उसरी २ वा ३ पटक घच् घच्याउने । बोलाउने पऱ्यो वा भेट्ने पऱ्यो भन्दैमा भित्र बसि रहेका मान्छेको मुटु नै हल्लिने गरी आतुर हुने गरी हतारिएर लगातार बोलाई रहनु धेरै नै राम्रो हुन्छ । दैलो नै विग्रिने जस्तो गरी वेस्सरी ध्वार ध्वार गर्नु राम्रो हुँदैन ।

अतः बोलाएको सुनेर भित्रबाट को हो ? भनेर प्रश्न आएमा “म” मात्र नभनेर आफ्नो नाम सुनाउन राम्रो देखिन्छ ।

उदाहरणको लागि भनौ - त्यहाँ को ? म “कान्छीमैया” भनेर आफ्नो नाम सुनाउने अनि माथि आउ भन्ने स्वीकृति छ भने मात्र माथि जाने । स्वीकृती छैन भने तलै बसि आफूले कुन कामको लागि गएको हो, त्यो कुरा वा काम गरेर आउने वेश हुन्छ । जवरजस्ती आफू नै सरासर माथि गएर भित्रसम्म वस्न जानु हुँदैन । अरुले मनपर्छ, पर्दैन त्यो हेर्नुपर्छ आदि ।



२९. समयमा नै भेटघाट

कुनै व्यक्तिसंग भेटघाट गर्न जाने वेलामा वा भेट्न आउनेलाई दिइएको समयमा हामी ठीक त्यही समयमा त्यहाँ पुग्न जाने वानी धेरै राम्रो हुन्छ । भेटघाट गर्न जाने समयमा जो भेट्नु पर्ने मान्छे हो, यदि ऊ कुनै कामले अलमलिएर बसेमा वा अरुसंग कुरा गरिरहेमा त्यस वखत त्यहाँ बाधा हुने गरी छेकेर उभिदिनु वा कुरा नै रोक्नु पर्ने गरी वीचैमा आफ्नो कुरा गर्नु राम्रो होइन । त्यहाँ आफू आइपुगेको सूचना दिने वा दिन लाउने । त्यसो गर्दा पनि अष्टेरो महसुस भएमा यथा योग्य स्थानमा केही समय पर्खेर वस्तु पर्छ ।

अर्को साधारण मान्छेको घरमा जाने जस्तो जवरजस्ती आफ्नो कुरा मात्र माथि माथि राखि हतार छु भनेर समय नदिएकै वेलामा भेट्न जानु हुँदैन । आफ्नो घरमा कुनै व्यक्तिसंग भेट गर्न आएका मान्छेलाई चुपचाप बस्तु पर्ने गरी एकलै नराख्ने । उसंग क्षुद्र वचन नबोल्ने । ठाडो बोली वचन नलाउने । अपमान नगर्ने । यदि भएमा पत्र पत्रिकाहरु उसको सन्मुखमा राखिदिने । आफ्ना परिचित व्यक्ति भएमा वा कुरा गर्न हुने व्यक्ति भएमा मिठा मिठा कुराहरु गर्ने । भेट गराई दिनु पर्ने व्यक्तिसंग यथासिघ्र भेट गर्न लाउने । उनीहरुको भेट भएपछि आफू त्यहाँ नबसि उठेर जाने गर्नु पर्छ । किनभने भेटघाट गर्न आउने मानिस के के कुरा गर्नुपर्ने हो, त्यो कुरा गर्न अप्ठ्यारो हुन्छ । त्यस्तो जान्नु मानव शिष्टता हुन आउँदछ । त्यो घरमा भेट्न जाँदा मान्नु पर्ने सम्मान गर्नु पर्ने व्यक्तिसंग भेट हुँदा आदर सहित नमस्कार वा बन्दना गर्नुपर्छ ।

आदर सत्कार गर्नु पर्ने व्यक्ति आएको देखिएमा आफू वसेको ठाउँबाट उठेर सम्मानका साथ बिन्ती भाव गरेर शिष्टाचार पूर्वक कुराको थालनी गर्नुपर्छ । हामीले भेट्न जाँदा पनि उक्त प्रकारले नै शिष्टाचारका व्यवहार गर्नुपर्छ । भेटघाटको कार्य सकिएपछि विदा वाजी हुँदा नमस्ते गरी फर्केर आउनुपर्छ । दैलो बन्द गरेर आउनु पर्ने भएमा दैलोलाई बिस्तारै आवाज नआउने गरी बन्द गर्नुपर्छ । दैलोलाई सारै जोरले बन्द गरेर फर्केर आउनु राम्रो होइन । मानिस शिष्टताले पूर्ण हुनुपर्छ । खालि अनुहार मात्र राम्रो भएर हुँदैन ।

३०. अन्हाएको काममा ज्ञान हुनुपर्ने कुराहरू

मान्नु पर्नेले, आदर गर्ने पर्नेले वा साथीहरूले कुनै काम गर्न अन्हाएमा त्यस कामलाई अस्वीकार वा भनेको अनुसार गरी नदिनु राम्रो स्वभाव होइन । अन्हाएको कामलाई ध्यान दिएर गरी दिनुपर्छ । यदि त्यो काम गर्न नसकिने, गर्नलाई अप्ठ्यारो वा गर्न नहुने काम अन्हाएमा आफूले त्यो काम गर्न असजिलो महसुस भए वा गर्न नसकिने भए नसकिनाको कारण देखाएर खेद प्रकट गर्दै क्षमा याचना गर्नुपर्छ ।

ठाडो शब्दले सक्दैन भनेर अशिष्टता देखाउनु हुँदैन । अर्को कुरा आफूभन्दा ठूलाबडालाई र मान्यवरलाई सकेसम्म काम नअन्हाउनु नै राम्रो हुन्छ । यदि अन्हाउनु नै परेमा तपाईं वा हजूरले एउटा काम गरी दिनु सक्नु हुन्छ कि ? भनेर विन्ती रूपले सोध्नुपर्छ । भनौ एकजना मान्छे भ्याल नजिकै बस्नु भएको छ । त्यहाँ आफू गएर भ्याल खोल्नु वा बन्द गर्नु अप्ठ्यारो परेमा उहाँलाई विनम्रपूर्वक एकछिन यसो गरी दिनु हुन्छ कि ? यसरी भन्नाले प्रायजसो सबैले गरिदिनु हुन्छ । कसैको शिर माथिबाट वा शरीर माथिबाट हात लगेर कुनै चीजबीज नलिने वा नदिने गर्नुपर्छ । आफूभन्दा आदर गर्नु पर्ने व्यक्तिको टाउको माथि वा शरीर नाघेर आफ्नो हातले धका दिई माथि माथि कुनै चीज लिनु हुँदैन । यो गरीदेऊ । त्यो गरि दिनु भनेर काम अन्हाउनु हुँदैन । जस्तै - आमा, बाबु, दाजु, गुरू, शिक्षकहरू अफिसरहरू, भिक्षुहरू, त्यस्तै आदर गर्नु पर्ने व्यक्तिहरू कसैलाई पनि आफूले काम अन्हाउनु हुँदैन । यदि इमरजेन्सी परेर काम अन्हाउनु परेमा क्षमा याचना गरेर माफि मागेर काम अन्हाउनुपर्छ । यो नै शिष्ट स्वभावको लक्षण हो । मानिसमा मानिसको स्वभाव हुनुपर्छ । गुणले परिपूर्ण हुनुपर्छ । त्यस्तो मानिस मात्र गुणवान, कल्याणकारी हुन आउँदछ । शिक्षित व्यक्ति भन्न सकिन्छ ।

३१. दिइदा थापेर लिने

लिइने र दिइने पनि एक मानव व्यवहार हो । त्यसकारण कुनै महानुभावले आफूलाई केही चीजवस्तु दिइदा एक हातमा मात्र नथापिकन दुवै हातले थापेर लिने गर्नुपर्छ । तर सानो चीजवस्तु एउटै वा कममात्र भएको थापेर लिनु पन्थो भने दुवै हात फिँजाएर लिनु नराम्रो देखिन्छ । त्यसकारण हामीले कसैले केही दिइदा ठाउँ र चीज हेरी थाप्ने गर्नुपर्छ । कसैले कुनै सानो वस्तु वा कम मात्रा दिइदा खास्टो अथवा ठूलो भाँडोमा थापेर लिइदा लोभी स्वभावको भएर मलाई धेरै हाल वा देउ भनी मागेर घसेको भैँ देखापर्छ । कममात्र वा सानो वस्तु दिइदा दायीँ हातलाई बायाँ हातले स्पर्श गर्दै ठीक छाँतले थापेर लिनुपर्छ ।

पुरस्कार, उपहार अथवा पूजापाठ गरेको ठाउँमा साधु सन्तले जल आदि पवित्र चीजवस्तु आफूभन्दा ठूलाबडा वा माननीय व्यक्तिले दिइदा अलि निहुरेर गौरवपूर्वक नमस्कार गरेर थापेर लिने । लिइसके पछि पनि पूनः एकपटक नमस्कार गर्ने नमस्कार गरेर फर्किँदा एकै चोटी फनक्क नफर्की दुई चार पाइला पछिल्लिरबाट सार्दै आउने अनि आफ्नो ठाउँमा फर्केर जाने । मानिसहरूको जमघट भएको ठाउँमा आफ्नो वस्त्रको किनारा फर फराउदै लताउँ र घिसाएर नजाने, अलिकति निहुरेर गौरवपूर्वक आउनु वा जानुपर्छ ।

कसैले कसैलाई केही वस्तु ला वा लिनुस् भनेर दिइदा अथवा तपाईंले लिनुस् भन्दै मान सन्मान गरी दिइरहेको बेला ग्राहक हुनेले पर्देन पर्देन तपाईंले नै राख्नुस् अथवा हजूरले नै राख्नुहोस् भन्दै गौरव देखाउदै धेरै जिद्दी गरी वस्तु पनि राम्रो हो । यसरी परस्परले त्यस वस्तुलाई लिन अस्वीकार गर्दै भनी रह्यो भने दुवै उताउलो र मातेको भाव देखिन आउँछ ।

एकले अर्कालाई लेउ लेउ वा पर्देन पर्देन भनी रहेको बेला वीचैमा

कुनै एक व्यक्तिले तिमीहरूलाई नचाहिएमा मलाई देउ भन्दै फट्टै लिने नराम्रो स्वभाव मात्रै होइन अपितु आफूलाई लेउ नभने ता पनि लिने मान्छे गल्लिको कुरुर जस्तो हुन्छ । इज्जत नभएको भै हुन्छ । धेरै नै नीच स्वभावको व्यक्ति समान हुन्छ । किनभने प्राय गरी उनीहरू दुवैलाई साँच्चै वढी भएर वा नचाहिएकोले अस्वीकार गरिरहेको होइन होला । त्यो त केवल परस्परमा गौरवको भाव देखाउनलाई पनि हुनसक्छ । त्यसकारण एक अर्कासंग लिनु वा दिनु भैरहेको अवस्थामा त्यसै बीचमा गएर मलाई दिए हुन्छ कि भन्दै नलिएमा धेरै राम्रो हुन्छ ।



३२. बाटो देखाउँदा

कुनै बटुवाले बाटो भुलेमा वा दोधारमा परेर अलमल्ल भई आफूसंग बाटो सोधेमा नम्रतापूर्वक सही बाटो देखाएर सहयोग गर्नुपर्छ ।

फलाना ठाउँमा जाने बाटो कहाँ होला ? फलानाको घर कहाँ होला ? अथवा कुनै पनि प्रकारले सोध्यो भने बटुवालाई आफूले जानेको कुरा राम्रोसंग बुझ्ने गरी भन्नुपर्छ । सकेमा अझ एक छिनको कामलाई छोडेर बटुवालाई बाटो देखाई दिनु वा मानिसलाई भेट गराई दिनु परेमा भेट गराई दिनुपर्छ । भेट गराई दिनु पर्ने मान्छेलाई नचिनेमा वा नसकेमा अरु चिनेका जानेका मानिससंग सोधपुछ गरी भेट गराई दिने कोशिस गरी दिनुपर्छ ।

मार्ग भुलेका बटुवालाई कसैले पनि भर्को मान्दै असन्तुष्ट हुने गरी कुरा नगर्ने । आफू काममा व्यस्त भएता पनि जथाभावी बाटो देखाउन हुँदैन । त्यसै आफू पन्छिने विचारले हातद्वारा इशारा गर्दै जुनसुकै बाटो नदेखाउने ।

आफू पनि कतै अपरिचित ठाउँमा कुनै परिचित वा अपरिचित मान्छेलाई भेट्न जाँदा कुन ठाउँ हो त्यो थाहा नभएमा वा मान्छे नचिनेर कहाँ जाऊँ कता बसौँ भनि अलमलमा पर्दा कसैलाई फलानो मान्छे कहाँ बस्छ होला ? भनेर सोध्दा उसले नदेखाएमा वा कुनै थाहा छैन भनिदिए आफूलाई कति दुःख हुने हो । आपद पर्ने हो ।

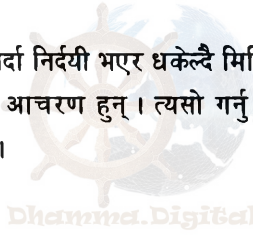
त्यस्तै अरुलाई पनि त्यस्तै हुन्छ भन्ने बुझेर सकेसम्म आफूले मैत्री चित्तद्वारा सहयोग गरी दिएमा धर्म पनि हुन्छ । शिष्टाचारको व्यवहार पनि देखिन्छ ।



३३. बसमा यात्रा गर्दा

हामीहरू अलि टाढा जानु पर्‍यो भने बसबाट जानु अनिवार्य हुन आउँछ । कतै जानलाई खचाखच भरिएको बसमा हतारिएर जानु हुँदैन । घच्यादै त्यसो जाँदा शिष्टाचारलाई धक्का पर्ने हुन्छ । त्यसकारण भरसक आफू भन्दा ठूलावडालाई पहिला पठाउनु पर्छ । यहि हामीसंग मानव हृदय हुनुपर्छ । मानिस भएर परस्पर, मैत्री, करुणा, दया, माया हुनुपर्छ । बाल बालिका, असहाय, अपाङ्ग एवं दुर्बल व्यक्तिहरूलाई दया करुणा राखेर रक्षा गर्नुपर्छ । अभ्र श्रमण, भिक्षु, शीलवती र अन्य मान्यवर आदिलाई ठाउँ दिएर बसाल्ने । आफू बसिरहे पछि वयोवृद्ध असहाय आयो भने आफ्नो ठाउँबाट उठी दिनुपर्छ । यदि ठाउँ भएमा मात्र आफू बस्ने । यस्तो गर्नु नै मानव धर्म र कर्तव्य पनि हो ।

बसमा यात्रा गर्दा निर्दयी भएर धकेल्दै मिचिदै बस्ने स्वार्थी मान्छेको व्यवहार तथा क्रुरताको आचरण हुन् । त्यसो गर्नु असभ्य र शिष्टाचारहिन भएको स्वभाव देखिन्छ ।



३४. बाटोमा फोहोर नगर्ने

हाम्रो स्वास्थ्य राम्रो बनाउन र शरीरको लागि फलफूल खानुपर्छ । तर फलफूल आदि खाँदा त्यसको बोक्रा वा कसिंगर हिंड्नु पर्ने बाटोमा फाल्नु हुँदैन । पान खाएर बाटोमा, भित्तामा, जनसाधारण स्थानमा पिच्च गरी थुक्नु हुँदैन । थुक, सिंगान, खकार, दिसा, पिसाब आदि बाटोमा जथाभावी फाल्ने नगर्ने । यदि आवश्यक नै परेमा बाटोदेखि टाढा एकान्त स्थानमा गएर मलमुत्र त्याग्ने । अरुले देख्ने गरी उभेर पिसाब गर्नु हुँदैन । शहरी इलाकामा निर्धारित सार्वजनिक चर्पीमा मात्र दिसा गर्नु पर्छ । जताततै दिसा पिसाब गर्ने सारै असभ्य स्वभाव देखिन्छ ।

अर्को कुरा घरको भ्यालबाट धूलो वा फोहोर फ्याँक्नु हुँदैन । फोहोर वा धूलो एउटा भाडामा जम्मा गरी मल खाल्दो वा फोहोर फाल्ने ठाउँमा लगेर फ्याँक्नुपर्छ । भ्यालबाट हात, मुख धुने वा जूठो फाल्ने गर्नु हुँदैन । जस्तै घरमा फोहोर भए वा सरसफाइ नभएमा नराम्रो देखिन्छ । त्यस्तै बाटोमा फोहोर भए टोलै नराम्रो देखिन्छ । अझ फोहरले गर्दा नाना प्रकारको रोगहरु पनि उत्पन्न गराउँदछ । त्यसकारण हामीले सधैँ बाटोलाई सफा राख्नुपर्छ । त्यस्तै दिसा पिसाब गर्दा सकेसम्म पाइखानामा तथा चर्पीमा गएर गर्ने । बाटोमा, बाटोको छेउ छाउमा, पानीमा, घाँसमा, पोखरीको आसपासमा, चौरमा, जनसाधारण स्थानमा र पूजनीय स्थानमा दिसा, पिसाब नगर्ने । चर्पीमा थुक, सिंगान, दिसा, पिसाब आदि फोहर गरेर त्यसै छाडेर नआउने । पानीले सफा गरेर आउनुपर्छ । त्यसो गर्दा सभ्य मानिसहरुका शिष्टाचारलाई असुहाउँदो हुन्छ । कलधारामा तथा बेसिनमा थुक, सिंगान, खकार कुनै पनि फोहर नहाल्ने । हात मुख धुँदा, कुल्ला गर्दा, कुनै वस्तु सफा गर्दा बेसिनमा फोहर नगर्ने । केही भएर थुक, खकार, सिंगान त्यसमा फाल्ने परेमा त्यसै फोहर गरेर नआउने । पानीले पखालेर आउनु पर्छ । जुनसुकै चीजवस्तु सफा गर्दा अरुलाई पानीका छिट्टा उछिट्टिने गरी चल्नु हुँदैन । बेसिनको वरिपरि तथा भुइँमा भिज्ने गरी, चिप्लने गरी पानी चलाउनु वा पोखाउनु हुँदैन । अरुलाई बाधा हुने गरी पानी चलेर बस्नु हुँदैन । होशियारी पूर्वक धुने वा पखाल्ने गर्नुपर्छ । बेसिन जहिले पनि सफा सुगन्ध गरेर राख्नुपर्छ ।

३५. हात मुख धुँदा

अरुको घरमा आफू विशिष्ट पाहुनाको रूपमा जाँदा भोजन वा कुनै खाद्य पदार्थ दिनु अघि बाटा वा कुनै उपकामा (भाडा) हात धुन लगायो अथवा खाना खाइसके पछि मुख चुट्टन ल्यायो भने भुइमा पानी नपर्ने गरी विस्तारै बाटामा वा उपकामा पानीले मुख कुल्ला गर्नुपर्छ वा मुख चोख्याउनु पर्छ । पानी हालने व्यक्तिलाई वा वरपरका व्यक्तिलाई पानीका छिट्टा पर्ने गरी मुख चोख्याउनु हुँदैन । भद्र पुरुष वा महिलाले मुखमा पानी राखेर चुकचुक गर्दै कुलुल्ल कुलुल्ल गर्दै कुल्ला गरी मुखको पानी अरुको सामुन्ने बाटामा फाल्नु ठीक होइन । जूठो हात मुख धुनलाई ल्याएको भाडामा खकार, थुक, सिंगान हाल्नु असुहाउँदो मात्र हुने होइन अपितु अश्लील पनि हुन्छ । खाना खानु पर्ने वा हाल्नु पर्ने भाडामा जूठो धुन ल्याउनु पनि उचित होइन । खाना खाने थालमा जूठो मुख धुने पनि राम्रो होइन । कुनै पनि विचारवान गृहस्थीले वा पाहुनाले त्यसरी गर्दैन ।

मुखमा कृत्रिम दाँत भएकाले मुखबाट दाँत बाहिर निकालेर कसैले देख्ने गरी कुनै भाँडामा हातले धुनु वा पखाल्नु घृणित हुन्छ । असभ्यता देखाउँदछ । यसकारण यसो गर्नाले विचारवान, इज्जतदार र विशिष्ट व्यक्तिहरूले मुखबाट दाँत अरुको सामुन्ने ननिकाल्ने वा नधुने नै राम्रो हो । दाँत धुन नै परेमा आफ्नो आवास् स्थानमा गएर धुने वा पखाल्ने गर्नुपर्छ । अरुको सामुन्ने हाच्छ्यू गर्ने, उकार्ने र मुख आँ गरेर दाँतको कुना काप्चामा अङ्केको वस्तु, कसर सिन्कोले कोट्याउदै निकालेर फेरी खाने वा जताततै थुक्क गरी फाल्नु अशोभीत छ । अरुको सामुन्ने हाइ गर्ने, हाच्छ्यू गर्ने बेला पनि हातले वा रमालले मुख छोप्नु पर्छ ।



३६. खाणा पिना गरिद्धा

हामी मानिसहरू हौं र हामी सामाजिक प्राणी हौं । त्यसकारण समाजमा मिलेर बस्नलाई आफूले पनि अरुलाई ख्वाउनु पर्छ । अरुले बोलाएको बेलामा पनि खान जानुपर्छ ।

समूहमा खाना खाने बेलामा अरुलाई घृणित हुने कुनै व्यवहार गर्नु हुँदैन । तरकारी, तिहुन, अचार आदि सामुहिक रूपले एउटै भाँडामा राखिएको लिएर खानु पर्‍यो भने चोखो डाडु वा चम्चाले नपोखाइकन बिस्तारै लिने । जूठो लागेको हातले वा आफूले खाइराखेको चम्चा वा काटाले केही चीज पनि नलिने, नछुने । आफ्नो मुखमा परेको (पसेको) अर्थात् आफूले खाइराखेको जूठो चम्चाले सामुहिकको खाद्य पदार्थ छुयो भने अरुलाई त्यो खाना खानलाई घृणा हुन्छ । त्यसकारण कुनै पनि घृणित वस्तु वा घृणित स्वभावको वातावरण नल्याउने । आफूले वा कसैले खान पिना गरिरहँदा दिसा, पिसाब आदि कुनै फोहर वा घृणित भाव प्रकट हुने विषय कुरा नउठाउने वा कुरै नगर्ने । वायु नछोड्ने, कसैले नसुन्ने वा थाहा नपाउने गरी केही कुरा भन्ने जस्तै बाहिर गएर वायु छोडेर त्यहाँको वातावरण नै दुर्गन्धित पार्नु हुँदैन । त्यसो नगर्नु नै भद्र पुरुष र महिलाको शोभायमान व्यवहार हुन् ।

खाना खानु अघि हात राम्ररी धोएर सफा गर्नुपर्छ । कुनै खाद्य पदार्थ खानु परेमा थालमा वा कुनै भाँडाकुँडामा राखेर खानुपर्छ । भुईँमा र खेर खाने गर्नु हुँदैन । खाद्य पदार्थ पकाउने हाल्ने भाँडाकुँडा पनि सवै सफा हुनुपर्छ । त्यस्तै खाना राख्ने भाँडामा वा पानीको गाग्रीमा छोपि राख्नुपर्छ । नछोपेर राख्दा त्यसमा धूलो, कीटाणुहरू तथा किराहरू र भिँगाहरू लाग्न सक्छन् । त्यस्तो खाना पिना गर्दा रोग लाग्न सक्छ । धेरै पुरानो वासी खाना खाएमा पनि विरामी हुन सक्छ ।

खाने बेलामा चम्चा, काँटा प्रयोग गर्दा टाकट्क आवाज निकाल्दै

खाना नखाने । निशब्द गरी शिष्टाचारपूर्वक खानु पर्दछ । भुईमा खाना पोखाएर पनि खानु बेशोभा हुन्छ । अकस्मात् पोखी हालेमा बिस्तारै टिपेर थालमुनि अलग्गै राख्ने । यदि भएमा कुनै कागज वा तिस्यूले अरुले नदेख्ने गरी छोपी राख्ने । मुखमा खाना राखेर कुरा नगर्ने । जूठो हातले पानीको भाँडो वा गिलास नसमाउने । पानीको भाँडोमा खानाको दाग नलगाउने । गिलासबाट पानीको धारा मुखमा ओर्राउदै नपिउने । तर पानीको भाँडो, करुवा आदि जूठो पारेर पानी पिउनु हुँदैन ।

अरु मानिसहरूसंग बसेर खाइन्दा सिमित मात्रा भएको खानपान होस् गरी खानुपर्छ । अरुलाई भएपनि नभए पनि आफू मात्र पहिला मीठो खाना सकाउनु हुँदैन । ज्यादै चलाखले र ज्यादै ढिलो पनि खानु हुँदैन । अरु मानिसको सरहमा ठीक ढङ्गले खानुपर्छ । खान मन नपर्ने वा खान नसक्ने गरी बढी खाना लिएर त्यसै छोडेर जानु ठीक छैन । पहिले नै विचार गरेर खान पिउन मात्रा मिलाएर लिनुपर्छ वा आवश्यक हेरी लिनुपर्छ ।

भात खाने बेलामा माफ्फाटै निकाल्दै खानु हुँदैन । क्रमैसंग छेउबाट खाना खानुपर्छ । तरकारी, दाल र अचार पहिले खाएर भात पछि पछि खानु पनि राम्रो हुँदैन । नत भात सबै एकैचोटी वाच्चाक् वाच्चाक् मुछी खानु नै राम्रो हुन्छ । मात्रामा मिलाएर खानुपर्छ । कागले रोटीलाई माटोले छोपेर लुकाएको जस्तो गरी तरकारीलाई भातले छोपेर नखाने । भात, दाल, तरकारी र रोटी ल्याउ आदि भनी चिच्याउदै ठूलो ठूलो स्वर निकालेर मागेर खानु पनि राम्रो बानी होइन । यस्तो व्यवहारले घरानीपन देखिदैन । मुखमा नअटाउने गरी ठूलो ठूलो गाँस गरी भात खानु पनि बेशोभा हुन्छ । गालामा ठूलो पोको पर्ने गरी खाना खाँदा बाँदरले खाना खाएको जस्तो देखिन्छ । बेशोभा हुन्छ । मुखलाई ठीक हुने परिमाणले मात्र खानु पर्छ । भातको गाँसलाई हातले वा चम्चाले मुखमा हाल्न अधि नै मुख आँ गर्नु हुँदैन । जिब्रो निकालेर खानु पनि गाइले खाने जस्तो राम्रो देखिदैन । खाना मुखको समीपमा पुगेपछि मात्र मुख खोल्ने गर्नुपर्छ । मुखमा औला वा

चम्चा धेरै भित्रसम्म पुऱ्याएर खानु पनि राम्रो हुँदैन । भातको गाँस मुखमा फाल्दै नखाने ।

केही चीजवस्तु दाँतले बेसरी टोकी टोकी खाने पनि राम्रो देखिदैन । मुखलाई सुहाउँदो गरी ठीक मात्राले टुक्रा टुक्रा पारेर खानु पर्छ । सुरुसुरु, कुरुकुरु आवाज आउने गरी, प्याच प्याच आवाज आउने गरी, स्वारा स्वारा, च्याक्च्याक् गर्दै मुख बज्ने गरी खानु राम्रो हाइन ।

प्याक्प्याक् आवाज निकालेर खाने सुंगुरको स्वभाव भएको देखिन्छ भने हात वा थाल चाती चाती खाएको कुकुरको स्वभाव भएको देखिन्छ । खाना खाएपछि घृणित हुने गरी थालमा हात मुख र छिक गरी धनु पनि धेरै बेशोभा हुन्छ । त्यस्तो पनि नगर्ने । बेसिनमा वा कुनै ठीक ठाउँमा मात्र धनुपर्छ ।



३७. वस्त्र लाउँदा

चीवर, वस्त्र, फरिया आदि लगाउँदा काधमा राख्दा अरुलाई नलाग्ने गरी होस् गरेर लगाउनु पर्छ वा राख्नुपर्छ । अरुलाई फरिया, खास्टो आदि आफ्नो वस्त्रको किनाराले नहिकार्उने । वस्त्र भुईंमा घिसारेर हिड्नु उचित होइन । त्यस्तै गहना, वस्त्र मैला पारेर राख्नु राम्रो होइन । वस्त्र कच्याक्क कुचुक्क पारी वा भुत्रो पारेर लाउनु पनि ठीक होइन । राम्रो वस्त्र लाउनु नसकेका व्यक्तिले साधारण वस्त्र भए पनि लाउँदा छाँट पारी चटक्क मिल्ने गरी लाउन जान्नुपर्छ । त्यही वस्त्र लाउँदा कच्याक्क कुचुक्क हुने गरी भुत्रो जस्तै गरी लाउनु हुँदैन ।

त्यसरी लाउनु नीच जाती जस्तो देखिन्छ र नराम्रो देखिन्छ । लुगा सफा सुग्घर नभएर मैलो भएमा भ्रन नराम्रो देखिन्छ । यी दुवैको बीचमा जसले छाँट पर्ने गरी चटक्क पारेर लुगा लाउँछ, उसको दर्जा फरक हुन्छ । इज्जतको पनि फरक हुन्छ । सुहाउँदो ढङ्गले सफा लुगा लाउनाले समाजमा मान्यता पनि पाउँछ । समाजमा वस्त्रलाई वस्त्रको पनि महत्त्व हुन्छ । यदि ढङ्ग नपुऱ्याइ लुगा लाउँदा अरुले हेलाको दृष्टिले हेर्छ । उदाहरणको लागि एउटा सानो कथा प्रस्तुत गर्दछु ।

विजय भन्ने एकजना केटा थियो । उसलाई बालककालदेखि लुगा लाउनुमा शोक थियो । उसलाई नराम्रो भुत्रो लुगा लगाई दियो भने रुने बानी थियो । त्यसकारण उसको आमाबाबुले उसको बानी हेरेर अरु केही गर्न नसके पनि जसरी गरेर भएपनि उसलाई राम्रो लुगा लाउने गरिदिन्थे । त्यस्तो हुँदा हुँदै ऊ जवान भएर आयो । उसले पढाइ लेखाई पनि राम्रै गर्थे । स्कूल, कलेज, युनिभर्सिटी जाँदा पनि ऊ सफा सुग्घर र सभ्यता पूर्वक लुगा लाउने हुनाले उसलाई कसैले हेलाको दृष्टिले हेँदैनथे । शिक्षकहरूले पनि उसलाई माया गर्थे । स्कूलमा पढ्दा उसले वरोवर सफाइमा गुरस्कार पनि पाउँदथे ।

ऊ जता गए पनि उसको प्रतिस्था, मान मर्यादा बढेको थियो । किनभने ऊ सधैं सफा सुगंध भएको हुनाले उसलाई सबैले प्रशंसा गर्थे । वस्त्र मात्र राम्रो र सफा गरेर लाउने होइन । उसको स्वभाव पनि राम्रो थियो । उसको बोली वचन पनि मीठो र रसिलो थियो । सबैसंग मिलनसार थियो । जुन काम गर्नलाई पनि तयार थियो । अल्छी भाव, नजाने नसक्ने स्वभाव थिएन । जुनसुकै काम गर्न पनि सिपालु थियो । त्यस्तो भएको हुनाले ऊ भविष्यमा समाजमा एक प्रतिष्ठित व्यक्ति बन्न सफल भए ।

जसले जुनसुकै काम गर्नु परेपनि ऊसंग सल्लाह गर्न आउँदथे । त्यसकारण जन्म दिएका आमा बाबुका पनि आफ्नो छोरा देखेर उनीहरूका मनमा हामीले जन्माएका छोराले समाजमा धेरै काम दिन सके भनेर सदैव खुशी भई रहन्थे ।

छोराछोरीले राम्रो काम गरेपछि जन्म दिएका आमा बाबुका मन प्रशन्न हुन्छ । त्यसले गर्दा आफूलाई पनि पुण्य पाउँदथे । किनभने आमा बाबु ब्रम्हा समान भएको हुनाले उनीहरूका मन जहिले पनि खुशी गरी राख्नु नै छोरा छोरीका कर्तव्य हुन आउँदछ ।

विपरित कथा :

कुमार भन्ने एकजना केटा थियो । ऊ बालकदेखि अतेरी स्वभाव थियो । पढ्ने, लेख्नेमा ध्यान दिँदैनथे । खालि खेल्ने, टी.भी. हेर्ने, गुच्चा खेल्ने, पैसा चोर्ने, पसलमा गएर किनेर खाने । हा हु भएका साथीहरूसंग मात्र बस्ने र तास खेल्ने गरी दुःख दिन्थे ।

आमाबाबुले जति अर्ती दिएर सफा सुगंध लुगा लाउ भने पनि नलगाउने । कालो, फुत्रो लुगा लाउँथे । बरोबर नुहाउँदैन । त्यस्तै फोहर देखिन्थे । टाइममा खानुपर्छ त्यो पनि केही बानी थिएन ।

आफ्नो बानी नराम्रो भएको हुनाले उसलाई जता गए पनि सबैले हेला गर्थे । एक त कहिले पनि लुगा लगाउने ढङ्ग थिएन । सधैं फोहरी देखिन्थे । बहुश्रुत भनेको पटककै थिएन । जहाँ गए पनि सफा गरेर जाँदैनथे ।

कुरा गर्ने, काम गर्ने ढङ्ग थिएन । त्यसकारण कसैलाई ऊ मन पर्दैनथ्यो । आफ्नो बानी नराम्रो भएको हुनाले सबैले हेपाउको दृष्टिले हेर्दथे । त्यहिकारणले सबैसंग मलाई किन हेपेको ? भनेर ऋगडा गर्थे । एकत लुगा फोहर गरेर लगाइ राख्दथे । दोस्रो केही काम गर्नमा केही शीप थिएन । समाजमा केहीकाम आउँदैन । आफ्नो छोराको त्यस व्यवहार देखेर आमाबाबु हरेस खान्थे । कस्तो छोराको जन्म भएछ, बा । उसबाट एउटा राम्रो कुरा केही सुन्न पाइएन । धिक्कार । उसलाई जन्माएको । भनेर दुःख मानेर बसी रहन्थे । सधैं छोरा के गर्दा सपरिन्छ भन्ने खालि चिन्ता लिइरहन्थ्यो । छोराछोरी गतिलो भएन भने आमाबाबुको ठूलो चिन्ता हुन्छ ।

आमाबाबुको मनमा दुःख गर्नु ठूलो पाप हुन्छ । त्यसकारण छोराछोरी जन्म भएर योग्य शीप हासिल गरेर एक असल नागरिक बनेर समाजमा धेरै काम दिन सक्ने व्यक्ति बन्नुपर्छ । नत्र भने खालि पृथ्वीमा वोभ हुने मात्र हुन्छ । जन्माएको आमाबाबुले समेत धिक्कार्नु पर्ने अवस्था आउँछ ।

ठीकसंग भेष भूषा लगाउन जाने छैन भने समाजमा जता गए पनि सबैले हेलाको दृष्टिले हेर्ने गर्दथे । त्यसकारण सबै शीपले निपुर्ण हुनु पर्दछ । एक असल व्यक्ति बन्नु पर्दछ ।



३८. समान दृष्टि

मानिसमा समान दृष्टि हुनु पर्दछ । किनभने केटा र केटीमा भेदभाव राख्नु हुँदैन । केटा पनि मानिस, केटी पनि मानिस हो । यदि समान रूपमा शिक्षा दिई पढाइ राख्यो भने केटी पनि देशको सेवा गर्न सकिने शक्ति भएको व्यक्ति बन्न सकिन्छ । जस्तै श्रृलंकामा श्रीमती सिरिमाओ बन्दर नायके राष्ट्रपति बनेका थिएन । भारतमा इन्दिरा गान्धी, इजरायलमा इग्लैण्डमा मार्गरेट थ्याचर, पाकिस्तानमा बेनजीर भुट्टो बंगलादेशमा पनि महिला प्रधानमन्त्री छिन् । त्यस्तै फिलिपिन्समा पनि श्रीमती कोराजोन अब्नीनोले राष्ट्रपतिको रूपमा शासन चलाइन् भने बेलायतमा महारानी एलिजाबेथले शासन चलाइ रहेकी छिन् । त्यस मुलुकमा महिला मन्त्रीहरु त कति छन् कति । त्यस्तै अरु अरु कुनै कुनै देशमा पनि केटीले शासन चलाएका कयौं उदाहरण छन् । त्यसकारण केटीलाई पनि समान शिक्षा दिनु पर्दछ । खालि घरको नोकर जस्तै काममा मात्र जोताइ राख्नु हुँदैन ।

हाम्रो देशमा लुगा धुने, घरमा सफा सुगन्ध गर्ने र अरु विभिन्न घरायसी काम केवल आइमाइहरुले मात्र गर्नु पर्छ भन्ने धारणा थियो । लोग्ने मान्छेले गन्यो भने इज्जत जाला जस्तै गरी डराउँथे । तर अन्य विकसित देशहरुमा पनि केटीले जस्तै लुगा धुने, इस्त्री लाउने, घरको अरु विभिन्न काम आफैले गर्दथे । पकाउने, पसलमा बस्ने घरमा आइमाइले गर्ने जति पनि काम सबै गर्थे । आफू बस्ने घरमा सफा सुगन्ध गर्ने काम केटाको र केटीको दुवैको जिम्मेवारी हुन्छ । यसमा भेदभाव राख्नु मुखता हो । लोग्ने मान्छेले लुगा धोएर सफा गर्दा कुनै आपत्ति थिएन, जस्तो लाग्छ । सरसफाई गरी बस्नु सबैको लागि आवश्यक हुन आउँदछ ।

सफा गरी बस्ने एक शिष्टाचारको गहकिलो र खुकिलो मान्न सकिन्छ । आइमाइले लुगा लगाउने ढङ्ग राम्रो हुनुपर्छ । लुगा धेरै माथि सम्म ठिडम्रिक पारेर लगाएर हिड्नु वा लतारिने गरी हिड्नु शरीरवाट लुगा

खुस्किने गरी वेहोश ढङ्गले बस्ने, उठ्ने असभ्यको लक्षण भन्न सकिन्छ ।
त्यसैले हामीहरूको वस्त्र सुग्घर सफा पारेर चिटिक्क छाँट पर्ने गरी लुगा
लाउनुपर्छ । लुगालाई सम्हालेर उठ्ने, बस्ने अनि सुत्ने बेलामा ब्रकिट
भिन्नको कुरा लुगा लगाउनु पर्दछ । यस्तै सफा सुग्घर गर्ने काममा केटा र
केटीको त्यतिनै कर्तव्य बराबर देखिन्छ । यो मानव कर्तव्य हुन आउँदछ ।



;

३९. सुत्तो बेलात्ता

मानिसहरु प्राय गरी आफ्नो घरमा तथा कोठामा सुत्ने गर्दछन् । तर कहिलेकाही बाहिर कसैको घरमा वा वास स्थानमा मानिसको समूहमा सुत्नु पर्ने हुन्छ । समूहमा सुत्दा अरुले देख्ने ठाउँमा उत्तानी परेर सुत्नु, घोप्टो परेर सुत्नु, जीउ बङ्ग्याएर कुकुर सुत्ने जस्तो सुत्नु भन्दा कोल्टे परेर सुत्नु धेरै राम्रो हुन्छ । हात नफैलाइकन शरीरका साथमा राखेर खुट्टा नफट्टाइकन जोडेर अलिक सीधा गरी सुत्ने । सिरक, दोलाई वा कम्बल ठीक ढङ्गले ओढेर सुत्न जाने उत्तानो परेर सुत्दा असभ्य देखिन्छ । तर सबै भन्दा राम्रो त दायाँ वा बायाँ कोल्टे परेर सुत्नु नै राम्रो हुन्छ । खुट्टालाई धेरै खुम्च्याएर घुँडा माथि पारेर सुत्नु राम्रो होइन । सुतिन्दा आफ्नो खुट्टा अरुको जीउमाथि राखेर सुत्नु पनि राम्रो होइन ।

निद्रामा आफू कसरी सुतियो त्यो थाहा हुँदैन । तर शोभित हुने गरी सुत्ने कोशिस गरेमा राम्रो बानी बसाल्न नसक्ने पनि होइन । सुत्दा वस्त्रलाई फिजाएर, हात खुट्टा पसारेर, केश फिजाएर सुतिरहेमा अरुले देख्दा अशोभनिय हुन्छ । फेरि मुख आँ गरेर नसुत्ने । मुखवाट न्याल बगाउँदै नसुत्ने । दाँत किच्याउँदै सुत्नु हुँदैन । गर्जन वा घुर घुर आवाज निकालेर तथा सिटी फुके जस्तै सुई सुई आवाज आउने गरी सुत्नु ठीक होइन ।

निद्रामा फत् फताउँदै कुरा गर्नु र निद्रामा उठेर जाने बानी खतरनाक हो । साँढै ठूलो वा साँढै सानु पनि होइन । ठीकको मिरानी राखेर इन्द्रिय सेवर गरी सुत्न प्रयत्न गर्नुपर्छ । राम्रो मनले होस् पूर्वक सुत्ने गरेमा अशोभित बानी सबै परिवर्तन गर्दै असल तुल्याउन सक्छ । शोभित हुने गरी सुत्न सक्नेछ । मानिस भएर सबै गुणले पूर्ण हुनुपर्छ । सुत्ने, हिँड्ने, डुल्ने, काम गर्ने, सफा सुगन्ध हुने, कुरा गर्ने, परस्पर व्यवहार गर्ने, सम्मान गर्ने आदिमा निपुर्ण हुनु राम्रो देखिन्छ । मानिस भएर रङ्ग ढङ्ग नभएको हुनु राम्रो होइन । जीवन सफल पार्न अनेक शीपहरु जान्नुपर्छ ।

आफूले आफ्नो जीवन निर्वाह गर्न सफल तुल्याउनु पर्दछ । उदाहरण-

विकास भन्ने एकजना केटा थियो । ऊ बालककै बेलामा आफ्नो आमाबाबु अचानक मोटर दुर्घटनामा धक्का परी निधन भयो । अनि उसको जीवन आफ्नो काकाको घरमा बसेर हुर्कियो । ऊ धेरै ज्ञानी र सहनशील अनुशासित केटा थियो । जब उसका ज्ञान बुद्धि हुन थाल्यो । अहो ! मेरो जीवन त दुःखी थियो । किनभने मेरो आमाबाबु थिएन । आमाबाबु नभएको जीवन साँच्चै दुःखी जीवन हुन्छ । काकाको पनि छोराछोरी छन् । मलाई मात्र माया गर्‍यो भने उनीहरूले के भन्ला भन्ने उसको विचार आयो । अनि मेरो जीवन मैले नै सफल पार्नुपर्छ भनेर पढ्ने लेख्नेमा र अनेक काम सिक्न धेरै मेहनत गर्‍यो ।

त्यो बालकको स्वभाव पनि अति दयालाग्दो खालको थियो । वचन पनि अति नरम थियो । मुखमा पनि अति लक्षण देखिन्छ । त्यसकारण उसलाई मन नपर्ने मानिस कमै थियो । उसको मेहनतले ऊ सबै काममा निपुर्ण भई बहुरूपि विश्वकर्मा जस्तो हुन थाल्यो ।

उसले प्रचार गर्न एउटा सानो पसल लिएर अनेक सामान राखेर काम गरिरह्यो । त्यहाँ साथीहरू आउने गर्थे । साथीहरूबाट ऊ सबै काममा निपुर्ण छ भनेर थाहा हुन थाल्यो । विकास सुचिकार काम गर्नलाई पनि निपुर्ण थियो । त्यो पनि विस्तारै सबैले थाहा पायो । विभिन्न डिजाइनले सिउने थाहा थियो ।

अनि साथीले भन्यो - “हे विकास ! मेरो छोरीको पोशाक एउटा सिलाई देउन भन्यो” त्यस्तो भन्दा विकासले दुई दिनमा अति राम्रो गरी पोशाक सिलाई दियो । राम्रो पनि थियो । त्यसको ज्याला पनि पायो ।

फेरी एउटा साथी आयो । ए साथी मेरो रेडियो विग्रीरहेकोले समाचार नै सुन्न पाएन लौन छिटो मर्मत गरी देउ भन्यो । त्यो दुइचार दिनमा तुरुन्त राम्रै बनाई दियो । साथीहरू छक्कै पन्यो । त्यसबाट पनि ज्याला पायो ।

फेरी एकजना साथीले टेलिभिजन बिग्रेको मर्मत गरी देऊ न भन्यो । त्यो पनि बनाई दियो । त्यसबाट पनि उसले भनेको भन्दा खुशी भएर वढी नै ज्याला दियो । त्यस्तै सानो तिनो काम गर्दा गर्दै विस्तारै ठूलो मेकानिक हरेक काम गर्ने व्यक्ति बन्यो । उसकहाँ काम दिन आउनेहरू भीड भएर आयो । काम थुप्रो भएपछि दाम पनि थुप्रो भएर तुरुन्तै धनी भएर आयो ।

पैसा कमाउन सकेपछि एकलै बस्न गाऱ्हो भएर आयो । उसले विवाह गर्ने इच्छा गरेर एकजना योग्य भलादमी केटीसंग विवाह गरी आफू अलग घर किनेर काकाहरूबाट छुट्टै बस्न थाल्यो । केटी पनि अति भलादमी भएको हुनाले विकासलाई ठूलो मद्दत मिल्यो ।

अलग बसेपनि आफ्नो जीवन पालन पोषण गरी हुर्काएको काकालाई कहिले छोडेन । गुण सम्झी आफ्नो बुवा जस्तै मनमा राखेर जहिले जुन बेलामा पनि विभिन्न खाद्य पदार्थ किनेर लुगा फाता किनेर बरोबर दिन जान्थे । आमाबाको मुख हेर्ने दिनमा पनि ऊ काका कहाँ गएर खाद्य पदार्थ सामान अगाडि राखि भागि गरी आशिर्वाद लिने गर्थे ।

मनुष्यको धर्म कृतज्ञता जान्नु परम आवश्यक काम हो र कर्तव्य हुन आउँदछ । आफू ठूलो भएपछि आफूलाई गरी राखेको गुण विसर्नु ठूलो पाप हो । उसको बानी र व्यवहार राम्रो भएको हुनाले उसका काकालाई पनि आफ्नो छोरा भन्दा पनि प्यारो गरेको थियो । विकास मेहनती भएको हुनाले ऊ धेरै धनी भएर आयो । धनी भएपछि सबैले मान गर्ने स्वभाविकै थियो । उसको स्वास्थ्य पनि धनी लोग्ने पाएको भनेर गुमानी र घमण्डी थिएन । शीलस्वभाव धेरै नै राम्रो थिइन । कसैसंग गुमानी भएर कुरा गर्दैन । दान, धर्ममा पनि त्यत्तिनै श्रद्धा भावभक्ति थिइन । कुनै सन्तसाधुहरू देख्यो भने तुरुन्त दान गर्न जान्थे । स्त्रीले त्यसरी दान, धर्म गरेर विकासको घरमा झन झन कुँवामा पानी बढेर आउने जस्तो धन पैसा बृद्धि हुँदै आयो ।

समाजमा पनि उसले जे जति काम गर्नु पर्ने काममा चन्दा राखी वा काम गरेर वचनले इत्यादिबाट समाज सेवा गरी रहन्थे । सबैले उसको कुरामा मान्यता दिन्थे । उसको हातबाट गरेको काम सबै परोपकारी काम मात्र हुन्थे । आफूलाई पनि हीत हुने र अरूलाई पनि उपकार हुने काम गरि रहन्थे । त्यस्तो गरी रहेको हुनाले उसका बालबच्चाहरूलाई समेत समाजले मान मर्यादा राख्दथे । इज्जत बढेको थियो ।

उसले राम्रो काम गरेको हुनाले मरेको आमाबाबुको नाम पनि उच्च हुन थाल्यो । कसको छोरा ? आफू जन्मेको टोलको पनि नाम उच्च हुन थाल्यो । कुन टोलमा जन्मेको ? भनेर टोलको नाम भनि महत्व हुने भयो ।

विकासले परलोक गएको आमाबाबु प्रति विभिन्न धर्म कार्य गरेर पुण्य छोडि दिन्थे । उसको मनमा मैले आमाबालाई पुण्य छोडेको हुनाले जुन जन्म लिए पनि अवश्य सुख मिल्छ भनेर आशा गर्थे ।

विकासले आफ्नो मेहनतले आफ्नो खुट्टाले आफू उभिन सक्ने शक्ति भयो । उसले कसैको भरमा बस्नु पर्दैनथे । पैसा खर्च गर्नलाई पनि ऊ निर्धक्क हुन्थे । प्रशस्त पैसा कमाएको हुनाले उसले जे काम पनि गर्न सक्दथे । त्यसकारण हामीले पनि विकासले जस्तो मेहनत गरेर आफ्नो खुट्टाले आफू उभिने शक्ति बढाउन कोशिस गरौं ।

बालक होस्, युवा होस्, युवती होस् जसले मेहनत गर्दछ त्यसको जीवन सुखमय हुन आउँदछ । अल्छी हुनु हुँदैन । जुनसुकै काम गर्नलाई पनि मेहनतका साथ काम गर्नुपर्छ । यो मानव जीवनको लक्षण हुन आउँदछ ।

